

Колот А.М.,

д-р екон. наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
kolot@kneu.edu.ua

Колот А.М.,

д-р экон. наук, проф.,
проректор по научно-педагогической работе,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана»

Kolot Anatoliy,

ScD in Economics, Professor,
Vice rector in Charge of Research and Academic Affairs,
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Герасименко О.О.,

канд. екон. наук, доцент,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
gerasimenko_o_o@ukr.net

Герасименко О.А.,

канд. экон. наук, доцент,
кафедра управления персоналом и экономики труда,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана»

Herasymenko Oksana,

PhD in Economics, Associate Professor,
Personnel Management and Labour Economics Department,
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

ГЛОБАЛЬНА СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ: ПРИРОДА, ТЕНДЕНЦІЇ, НАСЛІДКИ

ГЛОБАЛЬНОЕ СОЦИАЛЬНОЕ НЕРАВЕНСТВО ДОХОДОВ: ПРИРОДА, ТЕНДЕНЦИИ, ПОСЛЕДСТВИЯ

GLOBAL SOCIAL INCOME INEQUALITY: NATURE, TRENDS AND IMPLICATIONS

У статті подано наукове пояснення природи, причин та наслідків соціальної нерівності, механізмів її відтворення та поширення, тенденцій сучасного розвитку. Здійснено оцінку стану глобальної нерівності доходів з акцентуванням уваги на її складових. Обґрунтовано феномен концентрації доходів і статків у верхніх сегментах в умовах глобалізації світової та зростання відкритості національних еконо-

мік. Досліджено вплив нерівності на провідні соціально-економічні явища — економічний розвиток, соціальне буття, сучасний стан середнього класу. Окреслено тренди розвитку глобальної нерівності в майбутньому.

В статье представлено научное объяснение природы, причин и последствий социального неравенства, механизмов его воспроизведения и распространения, тенденций современного развития. Осуществлена оценка состояния глобального неравенства доходов с акцентированием внимания на его составляющих. Обоснован феномен концентрации доходов в верхних сегментах в условиях глобализации мировой и роста открытости национальных экономик. Исследовано влияние неравенства на ведущие социально-экономические явления — экономическое развитие, социальное бытие, современное состояние среднего класса. Определены тренды развития глобального неравенства в будущем.

The article provides a scientific explanation of nature, causes, factors and consequences of social inequality, mechanisms of its reproduction and distribution. The spectrum of manifestations of social inequality has been outlined, among which the inequality in income is the key reasoned argument. The author argues that the income inequality should be highlighted.

An estimation of the current state of global income inequality with an emphasis on its components has been made. The author argues that the social processes of the era of globalization include both the deepening of inequality and its reduction in certain sections as a consequence of changes in the global distribution of incomes. The author notes that global inequality is not only the supranational inequality, but also the symbiosis of asymmetries in the global dimension that exist in the system of «equality / inequality»; it covers inequality both between countries and within countries.

The phenomenon of income and wealth concentration in the upper segments under conditions of globalization and increase of national economies' openness has been substantiated. The «benefits» and «losses» incurred in the process of globalization with reference to separate population groups in rich and poor countries have been revealed. The tendencies of the change have been outlined and current trends in income inequality on country level and international level have been outlined.

The positive and negative consequences of social inequality have been substantiated. The tendency of the decline of the middle class and the increase in the share of the upper tier's (rich and super-rich) income has been proven. The movement of the distribution relationship in the direction of serving the interests of large capital and top management has been emphasized. The changes that contribute to the abovementioned situation have been outlined. The most vulnerable strata in relation to the level and dynamics of labor income have been distinguished. It has been emphasized that the concentration of income and wealth in the upper segments is nothing but a component of the failure of the global economy.

The influence of inequality on the leading socio-economic phenomena, — economic development, social being, modern state of the middle class, — has been investigated. The existence of complex, nonlinear, multi-vector link between inequality and economic growth has been proven. The trends of the development of global inequality in the future in the context of the rates of economic growth, its influence on the middle class stratum have been outlined.

Ключові слова. Соціальна нерівність, форми прояву соціальної нерівності, нерівність за доходами, глобальний вимір соціальної нерівності, нерівність і економічний розвиток, нерівність і соціальне буття, нерівність і середній клас.

Ключевые слова. Социальное неравенство, формы проявления социального неравенства, неравенство по доходам, глобальное измерение социального неравенства, неравенство и экономическое развитие, неравенство и социальное бытие, неравенство и средний класс.

Key words. Social inequality, forms of manifestation of social inequality, income inequality, global dimension of social inequality, inequality and economic development, inequality and social being, inequality and middle class.

Вступ. Економіки та суспільства початку ХХІ століття — це унікальний, небачений раніше симбіоз явищ, процесів, результатів функціонування, які не мають однозначної оцінки та усталених, звичних характеристик. Це повною мі-

рою та передусім стосується соціального буття членів суспільства на усіх континентах.

Лауреат Нобелівської премії з економіки (2015 р.) Ангус Дітон у фундаментальному дослідженні проблем нерівності [4] справедливо наголошує на тому, що в останні десятиліття у світі відбулася «велика втеча» багатьох країн і народів від злиднів, абсолютної бідності, браку найнеобхіднішого. Справді, сучасний світ у матеріальному плані є кращим, аніж це було коли-небудь протягом усієї історії людства. Життя більшості людей в країнах світу, крім чотирьох десятиків найбідніших, стало дещо більшим, аніж просто виживання. Утім «велика втеча» вдалася не всім країнам і не всім громадянам як бідних, так і багатих країн. Близько мільярда жителів планети перебувають у стані жалюгідного існування і підпадають під визначення абсолютно бідних.

Нинішня реальність у світовому вимірі є такою, що людство потерпає не лише від низького рівня економічного розвитку і браку створюваних матеріальних благ, нагромаджених статків та отримуваних доходів. Чинником, який суттєво впливає на суспільне буття, добробут абсолютної більшості населення і який унеможливорює стійкий розвиток, є наявна соціальна нерівність, а саме її зростаюча глибина, масштаби, численні асиметрії у цій царині. Соціальна нерівність у її нинішньому розмаїтті є такою, що вона переросла національні кордони. Зрозуміти сучасну її філософію, тенденції, тренди, далі дрейфування неможливо без розгляду в глобальному форматі, що і є предметом цієї статті.

Зазначимо, що проблематика нерівності, її формування, відтворення, тенденцій розвитку вже не одне століття перебуває у центрі уваги науковців, які репрезентують різні наукові школи, — філософів, соціологів, економістів, політологів тощо. Утім змушені констатувати, що всебічного, об'єктивного, науково підкріпленого пояснення багатьох явищ і процесів у царині глобальної нерівності і, зокрема, взаємозв'язку між нерівністю й економічним розвитком, нерівністю і добробутом та іншими показниками суспільного буття все ще не сталося.

Наявність безлічі публікацій, різноманітного набору даних (на жаль, нерідко фрагментарних, невпорядкованих, різних за методологією визначення) не привело до стану, коли можна розставити крапки над «і». Актуальним залишається пошук відповіді на низку запитань, і серед них:

- ✓ Чого більше у феномені нерівності — природного, природженого чи соціального, набутого?
- ✓ Куди насправді дрейфує світ нерівностей у різноманітних проявах і чого слід чекати в майбутньому?
- ✓ Якою є насправді глобальна нерівність: її масштаби, глибина, тренди?
- ✓ Багаті стали багатшими за кошт інших чи це наслідок їхніх додаткових зусиль, креативності, більшого внеску у світову скарбницю?
- ✓ Чи маємо ми взагалі приділяти підвищену увагу проблематиці нерівності?
- ✓ Чи не є постійні нарікання на нерівність проявом заздрості?
- ✓ Як впливає нерівність на економічне зростання?
- ✓ Якщо шанси на успіх нерівні із самого початку, то, можливо, слід зосереджуватися на рівності можливостей, а не на рівності/нерівності результатів?
- ✓ Якою є та має бути кореляція між рівністю можливостей і рівністю результатів?

✓ Чи має рацію представник гарвардської економічної школи Мартін Фельдстайн, який стверджує, що нерівність доходів — це не та проблема, яка потребує вирішення? [16].

Відповісти на ці та інші аналогічні запитання неможливо, користуючись мовою усталених канонів, судженнями, які є безапеляційними і такими, що не припускають інваріантності. Адже йдеться про явища і процеси, які проявляються не скрізь і не однаковою мірою; про феномени гібридного характеру; нелінійні закономірності, що формуються під впливом демографічних, історичних, техніко-технологічних, соціально-економічних, позаекономічних та інших чинників.

Одне з фундаментальних досліджень сучасного стану та тенденцій розвитку соціальної нерівності за авторством Бранко Мілановича [6], на яке будемо неодноразово посилалися у цій статті, завершується коротким запитанням і лаконічною відповіддю. На запитання: чи зникне у майбутньому нерівність завдяки глобалізації? — автор зазначеного дослідження відповідає: «Ні. Виграш від глобалізації ніколи не буде розподілений справедливо». Справді, соціум і в майбутньому приречений жити і творити в умовах нерівності. Але важливо, щоб ця «родова травма» суспільства не настільки, як нині, затьмарювала повноцінне життя значної частки населення, не набувала статусу постійної загрози стійкому розвитку.

Постановка завдання. Звернення авторів статті до проблематики соціальної нерівності в глобальному вимірі є реакцією на низку обставин, які, з одного боку, реально загрожують соціальній безпеці й унеможливають забезпечення стійкого розвитку, а з другого, потребують соціально відповідальних дій від наукової спільноти задля подолання небажаних тенденцій, що є наслідком нинішньої нерівності, яка зашкалює.

У розгорненому вигляді складовими означених обставин є:

- посилення нерівності у різноманітних її формах та виявах, що чітко проявляється у світовому вимірі з кінця 70-х — середини 80-х років XX століття; зростання асиметрій у цій царині, що дозволяє стверджувати про настання так званої глобальної нерівності, яка охопила усі континенти та, без перебільшення, є загрозою, своєрідним тромбом на шляху стійкого розвитку світової та національних економік;
- недостатнє наукове опрацювання цієї проблематики, переважання еkleктики та фрагментарність знань про складний світ нерівності і водночас брак новітніх знань, які мали б стати науковим підґрунтям сучасної філософії соціальної нерівності та запропонувати новітній інструментарій подолання надмірної, аномальної соціальної нерівності;
- необхідність пошуку нової моделі соціально-економічного устрою й передусім опрацювання нової моделі соціальної держави, здатної узгодити суспільно прийнятну нерівність із принципами соціальної справедливості та стійкого розвитку.

Наукове пояснення природи нерівності, механізмів її відтворення та поширення було і залишається актуальним вже не одне століття. Змушені визнати, що економічні і соціальні науки мають у цій царині як здобутки, так і чимало «білих плям». Зокрема, дискусійним залишається взаємозв'язок між нерівністю та процесом економічного розвитку, як і з'ясування причин зростання нерівнос-

ті. Маємо констатувати, що в соціально-економічній літературі можемо натрапити на різні, нерідко діаметрально протилежні трактування впливу нерівності на розвиток економіки і, відповідно, розуміння його наслідків. Отже, філософія нерівності, значення останньої та її вплив на економічне зростання не можуть не хвилювати наукову спільноту і на межі двох тисячоліть. За цих умов зростає роль науки як суспільно значущого інституту, здатного продукувати новітні знання, досягати природження в отриманні результатів, які ще ніхто не отримував, та запроваджувати такий інструментарій, який ще ніхто не застосовував або застосовував у малих масштабах і з низькою ефективністю. Однак маємо визнати, що наявний рівень теоретичного і прикладного знання про сучасний світ нерівностей не відповідає потребам сьогодення та загрозам, що їх інтенсивно відтворює нова економіка та постіндустріальне суспільство.

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з теоретичних засад та самої філософії нерівності. Відомий австрійський соціолог Ерліх Ойген свого часу писав, що будь-яка наукова праця має бути написана так, щоб її сутність можна було виразити одним реченням. Якщо додержуватися такої настанови, то категорія, що досліджується, є феноменом усіх існуючих людських спільнот, і він постає своєрідною «родовою травмою», наслідком фізіологічних, ментальних, спадкових, соціальних, інших природжених та набутих відмінностей людей та співтовариств, до яких вони входять. Отже, нерівність має як природжену, так і набуту основу. Якщо рівність сприймати за умовний ідеал, то нерівність постає як певна недосконалість фізіологічної, соціальної природи людини та людських спільнот. Отже, нерівність, про яку йдеться, є даність, реальність, суспільний феномен, те, з чим приречене жити людство.

Категорію «соціальна нерівність», на наше переконання, не варто розглядати у координатах виключно добра та/чи зла. Нерівність, як уже зазначалося, є одночасно і природнім, і соціальним явищем. Абсолютна рівність людей — це така сама утопія, як і комунізм та інші штучні, ідеологічні, неприродні «ізми». Нерівність, як і рівність, не є апріорі добром чи злом. Злом може бути як абсолютна рівність, так і надмірна, суспільно неприйнятна нерівність. Тобто в системі «рівність — нерівність» суспільно значущим явищем (індикатором, критерієм) постає міра (рівень) нерівності.

У ретроспективі соціальну нерівність можна було спостерігати вже у часи родоплемінного устрою, коли зародилися відмінності та суперечності: гендерні (патріархат — матріархат), територіальні (сприятливі — несприятливі території), вікові (молоді — похилі), кровні (свої — чужі). Тодішні соціальні взаємовідносини диктувалися потребою виживання, самозбереження та були водночас джерелом розвитку нерівності.

З огляду на те, що феномен нерівності, образно кажучи, зачіпає всі компоненти суспільного буття, осмислення сутності, форм, причин, наслідків нерівності, як і рівності, розпочалося з появою перших релігійних і філософських шкіл та вчень. З тих часів змінилися сотні поколінь¹, але дискусії навколо природи, наслідків, майбутнього феномену нерівності не припинилися, гострота їх лише посилювалася, набуваючи дедалі полярнішого наукового і суспільного дискурсу.

¹ Доведено, що людська цивілізація була створена працею більш як 1400 поколінь, а її матеріально-технічний і економічний розквіт припадає на останні 10–12 поколінь (XVII — XX — початок XXI ст.)

Перші пояснення природи нерівності з релігійних, філософських позицій припадають на епоху так званого «духовного вибуху» у розвитку світової цивілізації (VIII — V ст. до н.е.), коли виникли перші релігійні та філософські вчення.

Проречення Заратустри, яке збереглося, прямо стосується розуміння філософії нерівності. Усі речі цього світу, за Заратустрою, поділяються на 25 частин: 5 — дістаються за волею долі (життя, жінки, діти, влада, багатство); 5 — визначають добрі або злі справи, належність до каст жреців, воїнів, землеробів; 5 — від природи (ходити до жінок, трудитися, їсти, рухатися, спати); 5 — згідно з характером (любов, честь, мудрість, правдивість, скромність); 5 — передаються спадково (тіло, краса, розум, пам'ять, сила). Цей поділ дано людині заради її особливого призначення для боротьби зі Злом, оскільки Світ — це арена боротьби між Злим духом і духом Мудрості [5, с. 69, 85—88].

Неоціненним є внесок філософів античності у розуміння природи та наслідків нерівності. У філософських трактатах Платона й Арістотеля знаходимо неодноразові звернення до природи, сутнісних характеристик нерівності, таїнства цього феномену. Великі давньогрецькі філософи визнавали як природні, так і соціальні коріння поділу на багатих і бідних, але керувалися різними філософськими принципами. Останні стають зрозумілими, якщо звернутися до художнього полотна Рафаеля у соборі Святого Петра у Ватикані, на якому містяться портрети двох давньогрецьких філософів. На ньому Платон підніс вказівний палець наверх, тим самим наполягаючи на тому, що усе визначено зверху. Водночас Арістотель зображений у іншій, притаманній його вченню позі, він протягає руку вперед, вказуючи на значущість навколишнього світу.

Давньогрецькі філософи одними з перших з наукових філософських позицій розмірковували над проблематикою нерівності, природою поділу людей на багатих і бідних. Платон, зокрема, зазначав, що держава являє собою одночасно дві держави. Одну становлять бідні, а другу — багаті, і усі вони живуть разом, учиняючи одне одному різноманітні неприємності. На думку Карла Поппера, Платон був першим політичним ідеологом, який мислив у термінах класів [7, с. 7].

Платон наголошував на тому, що у суспільстві зі значним розшаруванням людей неминуче переслідують страх і невпевненість. У своїй знаменитій праці «Республіка» Платон стверджував, що досконалу державу можна науково обґрунтувати, а не шукати навіпамацьки, боячись, віруючи та імпровізуючи. Давньогрецький філософ гадав, що нове, науково спроектоване суспільство має не лише сповідувати принципи справедливості, а й забезпечувати соціальну стабільність та внутрішню дисципліну [3].

Варто наголосити, що Платон виключав будь-яку можливість набуття класового статусу за успадкуванням і передбачав повну рівність можливостей для усіх дітей, з тим щоб кожний мав рівні шанси проявити свої природні здібності і був навчений для виконання своєї власної ролі у суспільному житті. У своїй праці «Політика» Арістотель (384–322 рр. до н. е.) першочергову увагу приділив суспільним проблемам соціальної нерівності та її наслідків для суспільного буття [1]. Арістотель наголошував на тому, що у всіх існуючих державах є три класи: один — дуже багатий; другий — дуже бідний і третій — середній. Останній, на думку Арістотеля, є найкращим, оскільки його члени за умовами життя найбільш схильні слідувати раціональним, суспільним принципам. Представники першого і другого класів мають серйозні труднощі сповідувати цей

принцип, і саме з їхнього середовища, на думку Арістотеля, можуть з'являтися і злочинці, і шахраї.

Розмірковуючи над проблематикою забезпечення стабільності держави, Арістотель закликав правителів дбати про бідних, «оскільки в держави, де безліч бідних, виключених з управління, неминуче буде багато ворогів». І далі Арістотель наполегливо стверджував, що бідність породжує злочинність і бунти, і там, де середній клас є мізерним, а бідняків більшість, виникають суспільні негаразди, і держава за таких умов приречена на руйнацію. Водночас Арістотель не сприймав ані домінування влади бідняків, ані влади багатой плутократії (у сучасній термінології «олігархату»). Кращим суспільством, на його думку, є те, що базується на середньому класі, оскільки воно (суспільство), як і держава, мають значний потенціал урівноваження.

Серед геніїв часів Відродження, наукові роздуми яких були прикуті до проблематики рівності (нерівності), слід привернути увагу до Нікколо Макіавеллі (1469–1527). Майже два тисячоліття відділяють Макіавеллі від Арістотеля, але переконання у цінностях рівності об'єднують цих велетнів філософської думки.

У науковій літературі як у минулому, так і нині відмінності, що продукують нерівність, поділяються на дві узагальнені групи — природні і соціальні. Перші пов'язані з тим, що люди відрізняються за своїми зовнішніми даними та характеристиками (стать, вік, здоров'я, сила, зріст, приємність тощо) та внутрішніми (здібності, розум, компетентність, мотивованість, культура, досвід тощо).

За висновками більшості науковців, які досліджують проблематику нерівності, у формуванні останньої провідну роль відіграють соціальні відмінності, створені соціумом у ході своєї еволюції та розвитку: різні уклади життя (місто, село), поділ праці (розумова, фізична, інноваційна, інтелектуальна, рутинна тощо); різна інфраструктура (розвинута, нерозвинута, екологічно придатна, екологічно непридатна); відмінності у володінні власністю, соціальному статусі, соціальному походженні тощо.

Світ нерівностей (за трудовими доходами, сукупними статками, багатством, освітою, здоров'ям, статусом тощо), що нас оточує, і той світ нерівностей, що постає у наукових публікаціях, зокрема й іноземних, за нашою оцінкою, часто-густо — це різні світи. *Перший* — динамічно дрейфує, суперечливий, різновекторний за тенденціями та трендами навіть у межах окремо взятої спільноти, важко прогнозований; *другий* постає в усіченому, спрощеному вигляді, з еклектичними дискурсами, із судженнями й узагальненнями, що побудовані на усереднених даних, які в умовах галопуючої нерівності часто-густо втрачають будь-який сенс.

За такого стану наукова спільнота має прагнути піднятися на новий рівень відповідальності, отримати реальне прирощення новітніх знань у царині соціальної нерівності та запропонувати інструментарій розбудови нової економіки і постіндустріального суспільства, з тим щоб повернутись у дотеперішній і нинішній світ нерівностей було вже неможливо.

Акцентуємо увагу на тому, що соціальна нерівність має цілий спектр виявів:

- нерівність у статках;
- нерівність у доходах;
- нерівність у володінні власністю;
- нерівність у суспільному статусі;

- нерівність у доступі до соціальних благ;
- нерівність у споживанні;
- нерівність у нагромадженні;
- нерівність у трудовому потенціалі;
- нерівність у людському капіталі.

Серед усього різноманіття вияву соціальної нерівності ключовою, на наше переконання, є нерівність у доходах. Всі ж інші прояви соціальної нерівності або слугують передумовою для виникнення та дальшого відтворення нерівності у доходах, або ж є її наслідком. Наголошуємо на тому, що нерівність, диференціація людей за різними ознаками (статками, доступом до різних благ, споживанням тощо) — це атрибут будь-якої системи господарювання. Власне, рушійні сили ринкової економіки: конкуренція, демонополізація, ринкові стимули і мотиви тощо — зумовлюють, передбачають, продукують нерівність. Інша річ — якими мають бути межі цієї нерівності.

Одним з парадоксів сучасності, що має сумні суспільні наслідки, є асиметрія цінностей, які більшість людей сповідує, з одного боку, і цінностей, якими вони керуються у повсякденному житті, — з другого. Справді, якщо запитати певну кількість людей, що вас оточують, які цінності для них є вагомими, значущими, то більшість з них назве такі, як справедливість, рівність, повага, солідарність, взаємна підтримка, співчуття тощо. Але якщо взяти до уваги реальну поведінку людей, їхні стандарти життєдіяльності, то побачимо вже іншу ієрархію цінностей.

Історія вчить: нерівність, яка переходить допустиму межу, рано чи пізно призводить до катаклізмів, революцій, бунтів, неконтрольованої міграції, терактів, відкритих та латентних війн тощо. Є й інші вияви реакції на аномальну нерівність — апатія, самоізоляція, прихований бойкот, саботаж тощо. Як досягти добробуту для абсолютної більшості населення, створити мотиви, стимули, мобільність, конкурентоспроможність, активність через інститут нерівності і не довести її до стану, коли знижується відчуття справедливості, довіри, згуртованості, — у цьому, власне, мистецтво управління суспільним розвитком.

Зростання нерівності на межі двох століть, що виявляється у різних формах і вимірах, уже давно перетнуло ту «червону лінію», за яку соціум не мав би переходити. Через цю лінію протоптані не лише стежки, а й розпочато, образно кажучи, будівництво автобанів, що є одним зі свідчень морально-духовної деградації постіндустріальних суспільств на різних континентах, втрати ціннісних орієнтирів не окремими членами соціуму, а цілими стратами. У розвиток цієї тези наведемо такий приклад. Щороку американський журнал «Forbes» оприлюднює список (100 і більше) найбільш заможних людей планети, і статки цих людей розглядаються як індикатори чи критерії успішної самореалізації. Такі самі списки намагаються друкувати або передруковувати й інші масові видання. Проте ми не зустрічали прикладів відібрати й оприлюднити список «золотої сотні» або хоча б «золотої десятки» духовних, моральних авторитетів сучасної доби.

За нашим баченням, перший список — це відверта або завуальована пропаганда примату нерівності, її возвеличення. Другий список, який ще не з'явився, мав би пропагувати та возвеличувати мораль, справедливість, духовність, позаекономічні цінності.

Зігмунт Бауман в одній з останніх публікацій, присвяченій проблематиці нерівності, зазначає, що йому здається, що соціальна нерівність нині як ніколи наблизилася до того, щоб перетворитися у перший в історії вічний двигун, який після незліченних невдалих спроб нарешті вдалося винайти. Це другий факт, що змушує подивитися на соціальну нерівність з нового погляду [2, с. 19].

Не применшуючи значення всіх форм соціальної нерівності, у статті, що пропонується потенційним читачам, означена проблематика розглядається крізь призму доходів.

Не можемо не акцентувати увагу на тому, що заполітизованість проблематики нерівності, ідеологічне забарвлення багатьох економічних досліджень, нерідко відверте маніпулювання емпіричними даними щодо доходів та статків, унеможлиблюють об'єктивну оцінку стану соціальної нерівності. Яким же є цей стан за оцінкою авторів статті?

Оцінка сучасного стану глобальної нерівності доходів

У нинішню епоху, яку заведено називати епохою глобалізації, суспільний феномен нерівності набуває принципово нових ознак. Зміни, що відбуваються у царині нерівності, є великомасштабними та багатоплановими і стосуються трансформацій у всіх вимірах та розрізах: глобальному, міжнародному, національному, регіональному, професійному, кваліфікаційному тощо.

Суспільні процеси у царині «рівність/нерівність» включають як поглиблення нерівності, так і її зниження у певних розрізах як наслідок змін у світовому розподілі доходів. Для підтвердження змін «зрівнювального» характеру наведемо такі дані. У період з 1988 до 2015 рр. середній дохід на душу населення у «небагатих» країнах Азії (за винятком Японії, Південної Кореї, нафтодобувних країн Близького Сходу) зріс у 4,5 раза, тимчасом як у західних країнах цей показник за зазначений період підвищився на 50 %. Після фінансової кризи 2008 р. масштаби змін «зрівнювального» характеру в цій царині ще більш посилюються. Так, у західних країнах середні доходи на душу населення у 2015 р. були лише на 2,4 % вищими, ніж у 2007 р., тоді як у «небагатих» країнах Азії вони зросли на 58 % [6, с. 7—8].

Всесвітньо відомий дослідник проблематики нерівності Бранко Міланович привертає увагу до того, що зрозуміти сучасний стан та тенденції розвитку подій у площині рівність/нерівність не можна без розгляду цього феномену в глобальному вимірі, адже національні масштаби стають вузькими для уявлення цілісної картини під назвою «глобальна нерівність».

Дослідження проблематики глобальної нерівності має вельми велику практичну цінність, оскільки розширює горизонти бачення соціальної картини світу і відкриває нові можливості для цілеспрямованого впливу на соціально-економічний розвиток. Саме крізь призму глобальної нерівності можна побачити глибокі зміни, що відбуваються у сучасному світі.

Принагідно зауважимо, що глобальна нерівність — це не тільки і не стільки нерівність наднаціональна, скільки симбіоз *асиметрій* у глобальному вимірі, що існують у системі «рівність/нерівність»; вона охоплює нерівність як між країнами, так і всередині країн.

У недалекому майбутньому глобальний світ очікують чергові масштабні зміни у царині розподілу доходів під впливом феномену «динамічної Азії» і передусім економічного зростання в Китаї, Індії, країнах південно-східної Азії. Сучасна

глобальна нерівність характеризується низкою нових ознак. Маємо наголосити на тому, що вперше через два століття після початку промислової революції глобальна нерівність не визначається лише зростанням відмінностей між країнами. Так, нині чітко проглядається тенденція скорочення відмінностей у доходах європейських і більшості азійських країн. Водночас загальносвітовим трендом є зростання нерівності всередині країн. Якщо тенденція економічної конвергенції триватиме, — зазначає Бранко Міланович, — вона призведе не просто до скорочення глобальної нерівності, але й — побічно — вона також закріпить нерівність усередині країни. У найближчі 50 років ми зможемо опинитися в ситуації, яка існувала на початку XIX ст., коли лівова частка глобальної нерівності була обумовлена відмінностями доходів багатих і бідних британців, багатих і бідних росіян, багатих і бідних китайців, а не тим фактом, що середні доходи на Заході були вищими за середні доходи у Азії. Такий світ буде знайомий усім, хто читав Карла Маркса, та й взагалі усім, хто знайомий із класичною європейською літературою XIX століття. Але ми ще не повернулися у цей світ. Наш світ сьогодні — це світ, в якому місце народження має величезне значення, визначаючи, можливо, до двох третин доходу протягом життя. Перевагу тих, хто народився у багатих країнах, Бранко Міланович називає «рентою за громадянство» [6, с. 18—19].

Справедливим є твердження, що глобальна нерівність сучасної доби — це віддзеркалення сучасного світу в економічному, політичному, соціальному вимірах; світу, в якому домінує нестабільність, непередбачуваність, нелінійність розвитку; світу, що змінюється на очах.

Складну, багатопланову проблематику глобальної нерівності доходів пропонуємо розглядати далі в такій послідовності:

- 1) простежити «зиски» і «втрати» у процесі глобалізації з прив'язкою до окремих груп населення багатих і бідних країн;
- 2) з'ясувати тенденції зміни нерівності доходів всередині країн, відстежити сучасні тренди у цій царині;
- 3) виокремити тенденції та тренди у царині нерівності доходів між країнами та визначитися з часткою цього виду нерівності в її глобальному вимірі;
- 4) проаналізувати динаміку глобальної нерівності під впливом двох її складових;
- 5) розглянути деякі наслідки соціальної нерівності, що дрейфує, як правило, у бік підвищення.

Результати фундаментального дослідження у царині глобальної нерівності, одержані Бранко Мілановичем та іншими авторами, дають змогу мати достатньо об'єктивне уявлення щодо того, кому дістався виграш від глобалізації в останні кілька десятиліть [6]. І цей виграш розподілявся вкрай нерівномірно, що унаочнює рис. 1.

На горизонтальній осі цього рисунка подані перцентилі глобального розподілу доходів від найбідніших людей у світі до найбагатших. Ранжирування здійснено за доходом на одного члена домогосподарства після оподаткування в доларах за паритетом купівельної спроможності. Вертикаль рис. 1 демонструє кумулятивне зростання реального доходу, скоригованого на інфляцію і різницю у рівнях цін між країнами у період між 1998 і 2008 рр.

За оцінками, яких дотримується переважна більшість економістів-міжнародників сучасності, зазначений період вважається найбільш глобалізованим в іс-

торії людства. Зазначимо, що на цей період припадають такі епохальні події, як падіння Берлінської стіни, крах соціалістичного табору, входження Китаю, а згодом низки інших азійських країн до складу країн з розвинутою ринковою економікою; інтенсивне поширення відкритості національних економік та небачені дотепер інтеграційні процеси.

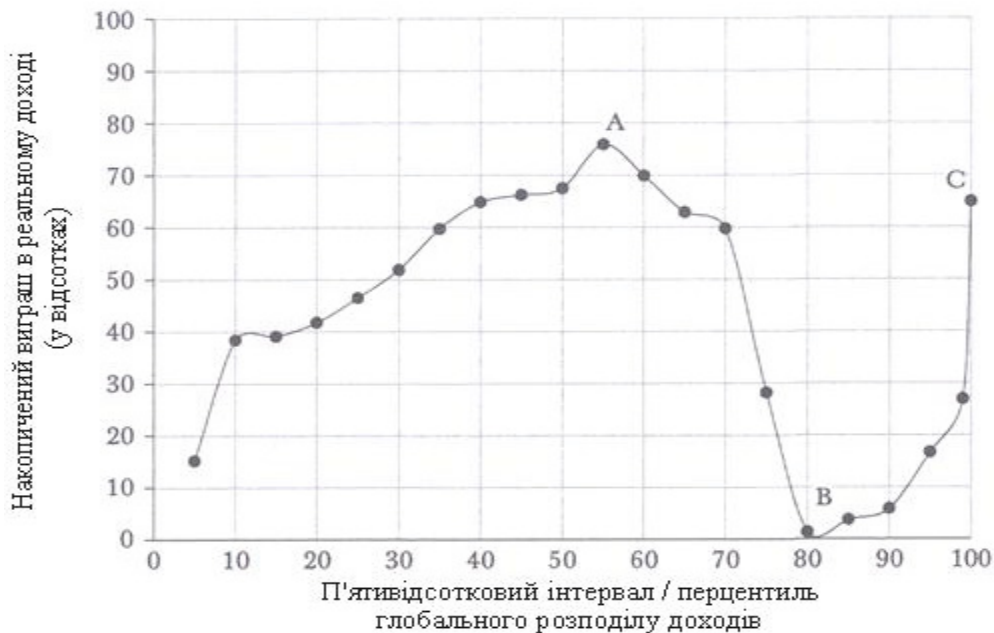

Рис. 1. Відносний вигравш у реальному доході на душу населення залежно від рівня у світовому розподілі доходів, 1988–2008 рр. [6, с. 26]

Які висновки можна зробити, аналізуючи дані рис. 1?

Вигравш у реальних доходах членів домогосподарств у період 1988–2008 р. був найбільшим у тих, хто належав до 50-го акумульованого перцентилі глобального розподілу доходів (медіана, позначка А) та серед найбагатших (верхній 1 %, позначка С). Найменший вигравш мали члени домогосподарств, що перебували біля 80-го акумульованого перцентилі світового розподілу доходів (позначка В), більшість з яких належали до нижнього прошарку середнього класу багатих країн світу.

Розглянемо більш детально дані й узагальнення, що випливають з рис. 1. Перший висновок полягає у тому, що вигравш від глобалізації розподілений нерівномірно. Три позначки — А, В і С — демонструють діапазон вигравшу членів домогосподарств, які перебувають у різних умовах та мають неоднаковий статус.

Позначка А розміщена біля медіани глобального розподілу доходів. Ліворуч від неї — члени домогосподарств з доходами нижчими за середні, а праворуч — з вищими. Біля позначки А за двадцять років досягнуто найбільшого приросту

реальних доходів — близько 80 %. Високий приріст доходів був і у членів домогосподарств, які містяться біля медіани (від 40-го до 60-го акумульованого глобального перцентиліа). Хто належить до прошарків людей, які мали явний виграш від процесів глобалізації? У дев'яти випадках з десяти це люди, які живуть в країнах Азії, що пережили в останні двадцять років бум економічного розвитку та відносного зростання доходів. До складу цих країн належать передусім Китай, Індія, В'єтнам, Таїланд, Індонезія.

Тепер зосередимо увагу на позначці В. Вона, як видно з рис. 1, розміщена справа від позначки А, і члени домогосподарств у цьому інтервалі є значно багатшими. А далі маємо зробити чи не основний висновок — по вертикальній осі числове значення у позначці В є майже нульовим, а це означає брак будь-якого зростання реальних доходів у цьому інтервалі протягом останніх двох десятиліть. Ідеться про значну частку населення (незаможних, бідних, нижні верстви середнього класу) країн, що входять до ОЕСР. За термінологією, запропонованою Бранко Мілановичем, ідеться про «нижній середній клас багатого світу».

Ємну відповідь на запитання: хто виграв і хто програв від глобалізації за останні два десятиліття з огляду на відносні показники зростання доходів? — можна сформулювати так: більше від інших виграли бідні та середній клас багатьох країн Азії, а програв нижній середній клас багатого світу. Така відповідь мало кого здивує, адже йдеться про те, що може бачити кожна неупереджена людина, спостерігаючи за змінами у країнах Заходу останніх двох десятиліть. Ще більше це відчуває на собі «нижній середній клас багатого світу». Але такого розвитку подій, таких наслідків глобалізації мало хто очікував ще наприкінці 70-х — початку 80-х років ХХ століття. Переважна більшість, у тому числі й лауреат Нобелівської премії Гуннар Мюрдаль, схилилися до думки, що багатомільйонні маси жителів азійських країн приречені жити в бідності та не мають перспектив гідного життя. Натомість азійські країни (принаймні більшість із них) почали, образно кажучи, «підійматися з колін».

Проведемо порівняльний аналіз груп населення, які залишилися «за кадром» позначок В і С. Попередньо вже зазначалося, що група В репрезентована бідними верствами та нижнім середнім класом багатого світу, і ця група здобула нульовий або зовсім незначний виграш від глобалізації світової і національних економік. Водночас група, що міститься за позначкою С, дістала суттєвий виграш від трансформацій і процесів, які мають ємну назву «глобалізація». Група С, і на цьому маємо зробити наголос, охоплює багаті сегменти населення найбільш розвинених країн світу. Отже, ще один з основних висновків, що випливають з наведеної аналітики, є такий. Розрив між багатими і бідними верствами населення у країнах Заходу має тенденцію до збільшення. У цих країнах виграш від глобалізації у вигляді прирощення доходів отримали ті, хто вже і до цього мав високі статки.

Проте рис. 1 дає лише загальне уявлення щодо портрету тих, хто виграв і програв від глобалізаційних процесів. Дещо іншу картину дістанемо, якщо диференціація населення за групами залежно від доходів буде більш дрібна. Певні варіації будуть і за умов різних методологій вимірювання доходів з метою їх зіставлення тощо. Утім це не змінить загального тренду оприлюднених раніше наслідків глобалізації для країн світу і окремих верств населення цих країн. Зо-

бражений рисунок за різних методологічних підходів щодо оцінювання нерівності буде нагадувати поставлену на бік букву S. Цей же рисунок з його основними координатами часто називають «кривою слона», оскільки нагадує слона з піднятим хоботом [6, с. 40].

Ще раз підкреслимо, виграш у вигляді приросту доходів за останні 20 років є вищим у середнього класу країн, що розвиваються, та глобального 1 %; водночас він є нижчим серед тих членів домогосподарств, які належать до 75–90-го перцентилів глобального розподілу доходів, а саме у представників середнього і нижчого від середнього класу країн ОЕСР [14].

Крива, що нагадує нахилену на бік букву S, відбиває загальносвітову тенденцію глобального розподілу доходів. Вона не може стати відображенням розподілу доходів та виграшу в їх приросту в окремо взятій країні, хоч окремі її фрагменти можна використати. Слід наголосити на тому, що рис. 1 і «крива слона» є віддзеркаленням розподілу доходів у межах не окремо взятої країни, а глобального розподілу, який є наслідком дії кількох чинників:

- відмінностей у темпах розвитку країн «багатих» і тих, що розвиваються, і передусім Китаю та низки азіатських «тигрів»;
- базових позицій країн у глобальному розподілі доходів наприкінці 80-х років ХХ століття;
- змін у масштабах і темпах розподільних відносин різних країн світу, що сталися під впливом як внутрішньої політики, так і «великої глобалізації».

Аналіз даних та залежностей, поданих на рис. 1, дає можливість визначитися з «тими, хто виграв» та «тими, хто програв» у координатах глобального розподілу доходів у період з 1988 до 2008 рр., за використання відносних даних (відсотки виграшу). Якими є зміни у глобальному розподілі доходів у координатах абсолютного виграшу? Відповідь на це запитання знаходимо у фундаментальному дослідженні Лакнера і Мілановича.

Рис. 2 демонструє відсотки від абсолютного виграшу у глобальному розподілі доходу в період з 1988 до 2008 рр., взятого за 100.

Розглядаючи дані рис. 2 маємо і врахувати, і звернути увагу на таке. Увесь виграш у глобальному доході за період 1988–2008 рр. взято за 100. Якою ж була частка глобального розподілу доходу представників різних груп у 5-відсоткових інтервалах, або перцентилях? Рисунок демонструє, що 44 % абсолютного виграшу отримали 5 % найбагатших людей, а на частку 1 % найбагатших припадає 19 % загального зростання глобального доходу. Представники світу багатих, які належать до інтервалу 2–5 %, отримали у період з 1988 до 2008 рр. 25 % загального зростання глобального доходу (найвищий стовпчик рис. 2).

Як узгоджуються висновки, яких ми доходимо, аналізуючи показники, подані на рис. 1 і 2? Чи не заперечують дані рис. 2 попередніх висновків щодо того, хто виграв і програв щодо доходів від процесів світової глобалізації? У методологічному плані суперечностей між висновками, що впливають з аналізу рис. 1 і 2, немає. Водночас маємо зважати на величезний розрив у абсолютних даних щодо доходів багатих і бідних та особливо найбагатших і найбідніших. Потребує додаткового пояснення і медіана глобального розподілу доходів в умовах зростаючого розшарування.

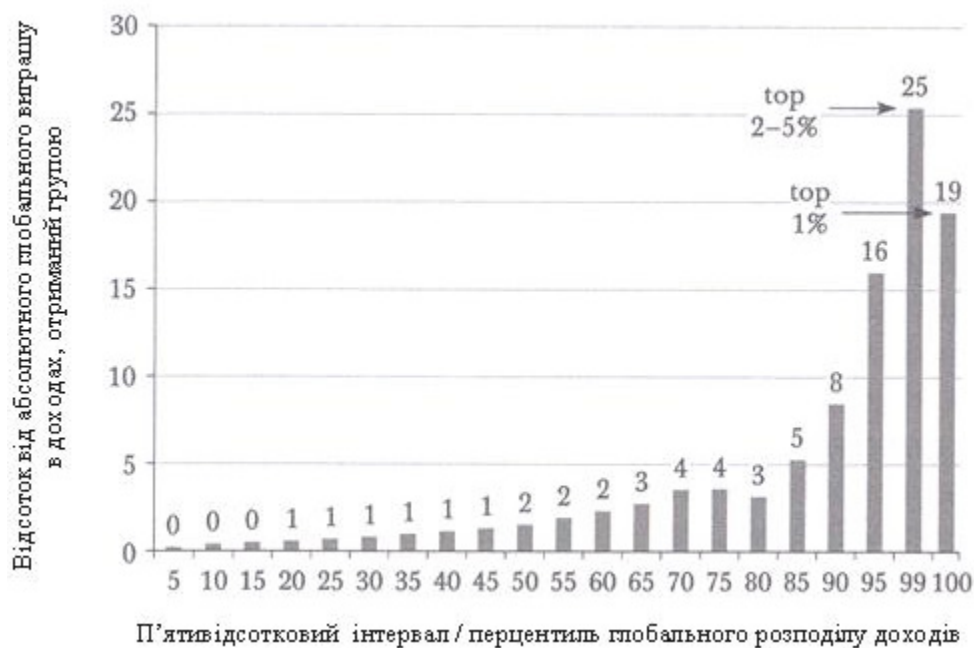

Рис. 2. Відсоток від загального абсолютного виграшу в реальних доходах домогосподарств на душу населення (у міжнародних доларах 2005 р.), отриманого групами, що перебувають у різних інтервалах глобального розподілу доходів, 1988–2008 рр.

Джерело: Lakner, Christoph and Milanovic, Branko. 2015. Global Income Distribution : From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession. World Bank Economic Review Advance Access published August 12, 2015. Available at: https://www.gc.cuny.edu/CUNY_GC/media/LISCcenter/brankoData/wber_final.pdf

У розвиток оприлюдненого наведемо такі дані. В 2008 р. середній дохід на душу населення, що належить до 1 % найбагатших (після сплати податків), становив близько 71 000 доларів на рік; медіанний дохід був на рівні 1 400 доларів, а населення, що перебувало в найбіднішому децилі, мало річний дохід менше 450 доларів (у міжнародних доларах 2005 р.). За такого порядку цифр і реально-го розшарування населення за доходами цілком очевидно, що навіть незначний відсотковий виграш у багатих означатиме (і на практиці означає) значну частку абсолютного виграшу. Якщо, наприклад, річний дохід 1 % найбагатшого населення зросте на 1 %, або на 710 доларів (в умовах 2008 р.), то ця величина дорівнюватиме більш як половині загального річного доходу тих, хто є близько до медіани глобального розподілу. Отже, спільний «пиріг» як до «великої» глобалізації, так і нині розподіляється здебільш серед багатих та найбагатших.

Однак чи є асиметрія у відносних і абсолютних показниках розподілу глобального доходу підставою для заперечення попередніх висновків щодо тих, хто виграв, і тих, хто програв, в епоху «великої» глобалізації? Переконані, що підстав для перегляду попередніх висновків нема. Що стосується багатих, які мешкають у багатому світі, то як абсолютні, так і відносні показники приросту їхніх доходів вражають та перебувають в одному тренді. Немає підстав переглядати висновки і щодо програшу нижніх середніх класів багатих країн. І хоч абсолю-

тний приріст їхніх доходів (у міжнародних доларах) значно більший, ніж у бідних, особливо в бідних і середнього класу бідних країн, свій виграш вони порівнюють з «добрим» своїм минулим та виграшем багатих. А таке порівняння склалось не на їхню користь та підтверджує реальну стагнацію доходів нижніх середніх класів багатих країн. Дані рис. 2 не є підставою ставити під сумнів і попередні висновки щодо виграшу середнього класу азійських країн, як і загальних зрушень на їхню користь щодо розподілу глобального доходу. Якщо тренди щодо темпів економічного зростання та доходів збережуться, то відносні показники згодом «матеріалізуються» в абсолютні. Але вже на цьому етапі середні верстви населення азійських країн можуть бачити реальні, небачені у попередні десятиліття зрушення у своєму матеріальному стані.

Паралельний розгляд відносних і абсолютних показників глобального розподілу доходів дозволяє відкрити нові грані складного світу нерівності, краще усвідомити масштаби відмінностей у доходах, поданих у різних вимірах. Водночас такий паралельний аналіз засвідчує важливість диференційованого підходу стосовно до окремих верств населення багатих і бідних країн, глибше усвідомлювати, що середній клас бідних і багатих країн — це різні середні класи з погляду їхнього матеріального буття. Це саме стосується і бідних, що мешкають у бідних і багатих країнах.

Наведемо такі показники. За даними 2008 р. населення, яке належить до середнього класу, у країнах що розвиваються, отримувало доходи від 1000 до 2 000 доларів на рік. Водночас нижчий середній клас багатих країн отримував доходи від 5 000 до 10 000 доларів (після сплати податків, дані у міжнародних доларах 2005 р.). Цілком очевидно, що за таких умов той самий відносний виграш одних верств населення не збігатиметься з виграшем у абсолютному виразі.

Певне уявлення про масштаби і глибину нерівності у сучасному світі демонструють дані, що характеризують частку глобального найбагатшого 1 % у глобальному доході і глобальному багатстві (табл. 1).

Таблиця 1

**ЧАСТКА НАЙБАГАТШОГО 1 % НАСЕЛЕННЯ
У ГЛОБАЛЬНОМУ ДОХОДІ І ГЛОБАЛЬНОМУ БАГАТСТВІ [6, с. 64]**

Показник	2000 р.	2010 р.
1. Частка найбагатшого 1 % населення у глобальному доході, розрахована на основі обстежень домогосподарств	14,5	15,7
2. Частка найбагатшого 1 % населення у глобальному доході, розрахована на основі обстежень домогосподарств з коригуванням на відмови від участі в обстеженні	29,0	28,0
3. Частка найбагатшого 1 % населення у глобальному доході, розрахована на основі обстежень домогосподарств з коригуванням на відмови від участі в обстеженні і на приховане багатство	—	29,0
4. Частка найбагатшого 1 % населення у глобальному багатстві	32,0	46,0

Чимало соціально відповідальних політиків, науковців, громадських діячів небезпідставно б'ють на сполох з приводу галопуючого зростання нерівності та наслідків, спричинених нею.

У 2015 р. у щорічній доповіді Всесвітнього економічного форуму зростання нерівності доходів було названо головним викликом майбутнього глобальному розвитку, складовою широкої, надскладної проблеми нерівності можливостей, яка стосується чимраз більшої частки населення. Небезпеки, що пов'язані з нехтуванням проблеми нерівності, очевидні, — зазначається у доповіді. Люди, особливо молоді, виключені з мейнстриму, врешті-решт відчують себе позбавленими громадянських прав і більш схильні до конфліктних настроїв. Це, у свою чергу, знижує стійкість економічного зростання, послаблює згуртованість соціуму і відчуття безпеки у ньому, продукує нерівний доступ до суспільних благ, підриває наші демократії і руйнує наші надії на стійкий розвиток і мирні суспільства [17].

У табл. 2 наведено дані, що характеризують співвідношення доходів населення в країнах ОЕСР.

Таблиця 2

**СПІВВІДНОШЕННЯ СУКУПНИХ ГРОШОВИХ ДОХОДІВ
10 % НАЙБАГАТІШОГО І 10 % НАЙБІДНІШОГО НАСЕЛЕННЯ У НИЗЦІ КРАЇН ОЕСР [9]**

Країна	1975	1985	1995	2000	2005	2010
Великобританія	6,2	7,2	8,9 (1994)	9,9	9,1	10,0
Німеччина	—	5,1	6,0	5,9	6,6 (2004)	6,7
Італія	—	7,42 (1984)	10,9	10,4	10,1 (2004)	10,5
Канада	8,5 (1976)	7,7	7,2	8,6	8,6	8,6
США	9,9 (1974)	10,8 (1984)	12,5	12,7	15,5	15,9
Франція	—	—	6,1 (1996)	6,3	6,6	7,2
Японія	—	8,6	10,2	11,7	10,3 (2006)	10,7
ОЕСР	—	—	9,0	9,2	9,4	9,8

Аналіз цих даних засвідчує стійку динаміку зростання нерівності доходів. Наведені та інші наявні статистичні дані свідчать, що у більшості скандинавських та низці інших європейських країн нерівність у доходах дещо менша, тоді як у Великобританії, Японії, Італії, Кореї вона досягала 10 і більше разів, а в Ізраїлі, США, Туреччині — 15 разів і вище.

Наявні статистичні дані демонструють невинне зростання кількості мільярдів, їхніх статків, частки останніх у відсотках до ВВП. Так, статки мільярдів становлять відносно до ВВП у США — 15 %, Німеччині — 11 %, Франції — 9 % [13].

Показовими є й такі дані, що віддзеркалюють сучасний стан нерівності. На початку 2010-х років частка національного багатства, що припадала на 1 % най-

багатших, становила у США — 17,45 %; Великобританії — 12,55 %; Канаді — 12,22 %; Японії — 9,51 % [9].

Побічною характеристикою зростаючої нерівності є дані щодо частки населення з доходами менше 50 % від медіанного номінального подушового доходу в загальній чисельності населення країни та динаміки зазначеної частки. За наявними даними за період із середини 1980-х років до початку 2010-х років ця частка зросла у Японії на 19,5 %; США — 2,8 %; Великобританії — 2,2 %; Канаді — 1,5 % [10].

Уявлення про сучасну соціальну нерівність у світовому вимірі буде неповним, фрагментарним без відповіді на запитання: якими є тенденції зміни нерівності доходів усередині країн і який вплив справляє ця нерівність на її глобальний стан? Спробуємо виписати коротко про складне.

Оскільки сучасний світ був і залишається розмежованим національними кордонами, виявлення та оцінка достеменного стану соціальної нерівності всередині країн має велике значення і з економічної, і соціальної, і політичної позицій. Зразу ж акцентуємо увагу потенційного читача на тому, що нерівність усередині країн була в минулому, нині у більшості країн вона демонструє тенденцію до зростання, і цілком імовірно, що ця тенденція трансформується у домінанту сьогодення. Водночас чи не парадокс (за традиційного уявлення про нерівність) полягає у тому, що на фоні зростаючої нерівності всередині країн проявляється тенденція до зниження її впливу на глобальну нерівність. На останню ще більший вплив справляє стрімке економічне зростання у бідних чи вчорашніх бідних країнах (Китай, Індія, В'єтнам, Таїланд і т. ін.), дещо знижені, але стабільні показники економічного зростання у багатих країнах Заходу та потенціал, яким вони володіють.

Конкретизуючи ці попередні, дещо спрощені висновки, акцентуємо увагу на такому. Частіше за все, коли в наукових публікаціях ідеться про нерівність усередині країн, їх автори згадують про гіпотезу Саймона Кузнеця, яка була оприлюднена у 1955 р. у президентському зверненні до Американської економічної асоціації і згодом була переглянута і доповнена.

Головна ідея цієї гіпотези полягає у тому, що нерівність спочатку перебуває на низькому рівні в умовах низького економічного розвитку і відповідного рівня доходів. Ідеться про так званий раннеіндустріальний етап розвитку. Згодом, з настанням етапу усталеного індустріального розвитку, доходи і їх диференціація різко зростають, домінує нерівність, але за цим етапом настає другий — за високого, стійкого рівня доходів спрацьовує інший тренд — зниження нерівності. Спадає гілка кривої Кузнеця, що існувала на певному етапі ХХ ст. — після завершення Першої світової війни — і впритул до початку — середини 80-х років ХХ ст., була такою, як її й завбачував Кузнець. Але надалі тенденція зниження нерівності, що спостерігалась усередині країн протягом п'яти десятиліть минулого століття, змінилася на протилежну, і гіпотеза Кузнеця перестала віддзеркалювати реалії у царині нерівності доходів на стадії «великої глобалізації».

Динаміку нерівності всередині країн розглянемо на прикладі двох країн — США та Англії (Великобританії) за останні два-три століття, яку можна вважати віддзеркаленням дрейфу нерівності у західних країнах від доіндустріальної доби, до індустріальної та в постіндустріальну епоху (рис. 3).

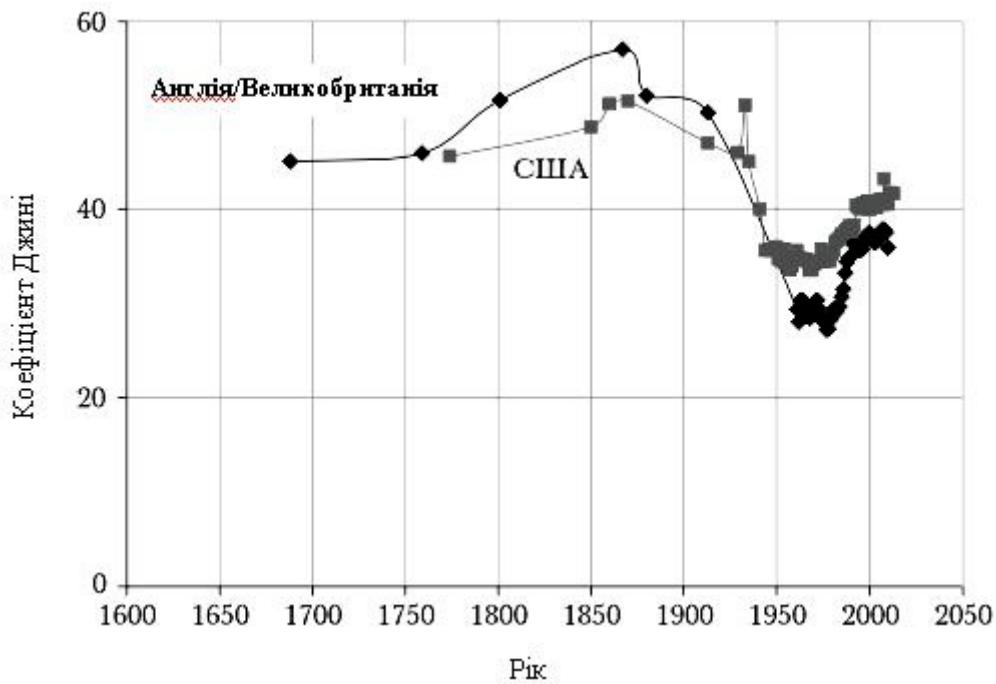

Рис. 3. Нерівність в Англії (Великобританії) і США в XVII–XXI ст. [6, с. 75].

Якщо за основу аналізу брати період з 1850 до 1980-х рр., то можна стверджувати, що траєкторія нерівності всередині країн, що розглядаються, є такою, як її передбачав у своїй гіпотезі Саймон Кузнець.

На глобальну нерівність, як у минулому, так і дотепер, значний вплив справляє нерівність між країнами, або просторова нерівність. Акцентуємо увагу на тому, що явища і процеси, які залишаються за кадром просторової нерівності, вкрай складні й суперечливі. За наявними даними нерівність між країнами досягла апогею приблизно у 1970 р. Для підтвердження такого факту звернімося до рис. 4, на якому порівнюється ВВП на душу населення у міжнародних доларах для США, Індії і Китаю. Ці країни вибрані не випадково, адже саме вони суттєво вплинули у XX ст. на зміну глобальної нерівності через велику чисельність населення та частку у світовому доході. Приблизно у 1970-му році Китай і Індія мали приблизно однаковий ВВП на душу населення, а їхнє відставання від США було найбільшим (починаючи від 1800-х років).

З 1950-х рр. і до середини 1970-х рр. ВВП на душу населення США перевищував показник по Китаю приблизно у 20 разів. У 2010 рр. це перевищення вже було менше ніж 4 рази.

Реалії сучасного світу є такими, що місце проживання справляє величезний вплив на рівень доходів, що їх отримує людина протягом життя. Отже, існує свого роду «премія за громадянство» для тих, хто народився в «правильному» місці, як і «штраф за громадянство», якщо людина народилася у «неправильному» місці (країні).

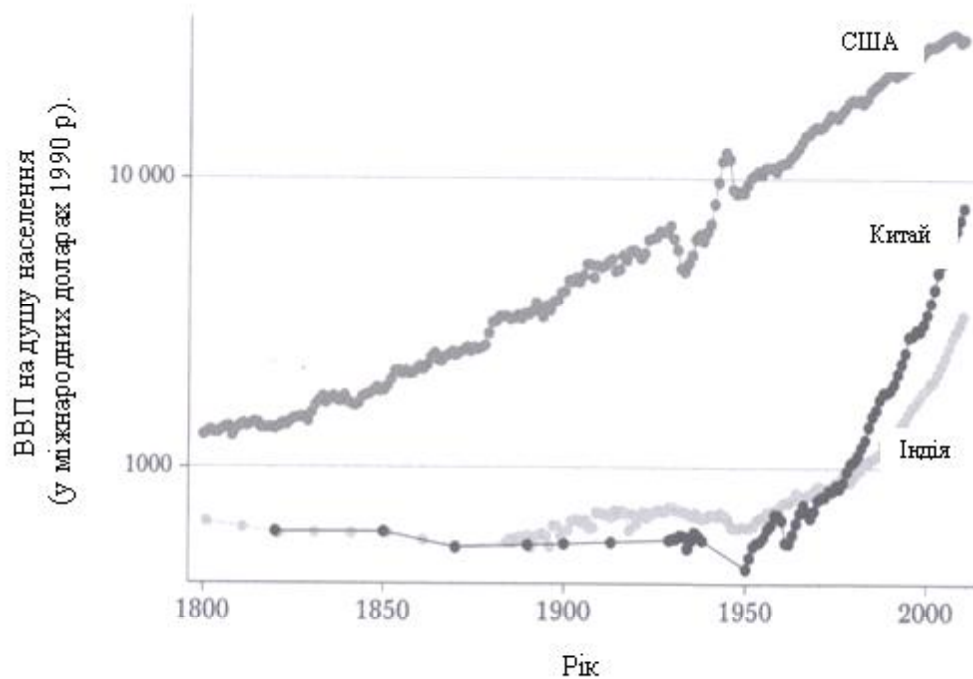

Рис. 4. ВВП на душу населення в США, Індії і Китаї у міжнародних доларах 1990 р. [6, с. 179]

Розглядаючи динаміку глобальної нерівності за тривалий період, що охоплює всю планету і є симбіозом змін у нерівності і всередині країн, і між ними, маємо перш за все зробити певні попередні застереження. Зауважимо, що дані, які використовуються для аналізу такого масштабного явища, є приблизними. Далеко не завжди можна врахувати такі складні, багатовекторні, різнопланові процеси, як інфляційна практика, купівельна спроможність (паритет цін), рівень приховування доходів і статків загалом. Маємо зважати і на відсутність опитувань домогосподарств щодо доходів впритул до другої половини XX ст. З різних джерел, численних емпіричних досліджень, проведених різними науковцями та узагальнених Бранко Мілановичем, які збагачені його власними спостереженнями, можна дістати приблизне уявлення про глобальну нерівність з 1820 до 2011 рр. (рис. 5).

За даними рис. 5 для вимірювання нерівності використано коефіцієнти Джині. Крива цього рисунка свідчить, що протягом XIX ст. відбувалося стрімке зростання глобальної нерівності. За наявними джерелами така динаміка стала наслідком зростаючої нерівності доходів як усередині країн, так і між ними. У період від закінчення Першої світової війни і до 70-х років XX ст. процес глобального розшарування уповільнився (з певними варіаціями), але вже у 1970–1980-ті роки знову посилюється з далішим затуханням на межі двох тисячоліть.

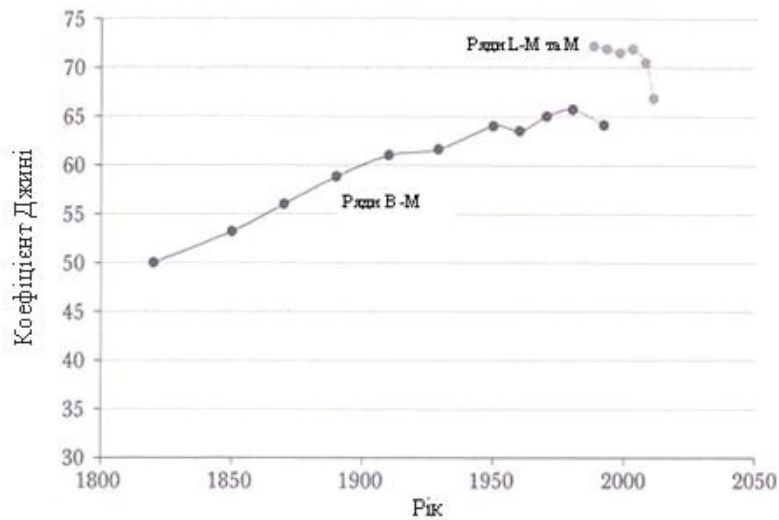

Рис. 5. Глобальна нерівність, 1820–2011 рр. [6, с. 165]

Примітка: При побудові рядів В–М використовувались міжнародні долари 1990 р., а для рядів L–М та М — міжнародні долари 2005 р., що зумовило розрив у графіку.

Що ж криється за даними рис. 4? Зростання глобальної нерівності в XIX ст. переважно було наслідком стійкого зростання середніх доходів у Західній Європі, Північній Америці й Австралії. Водночас у багатьох інших країнах, особливо в Китаї та Індії, середні доходи залишалися незмінними або мали тенденцію до зниження. До цього ж додамо, що у країнах-лідерах у цей період зростала, на чому вже наголошувалося, і внутрішня нерівність.

Увігнута крива глобальної нерівності з окремими сплесками і затуханнями — це наслідок суперечливого симбіозу зміни нерівності всередині країн та між ними.

Починаючи з 80-х — 90-х років XX століття різко посилюється вплив Китаю на глобальне вирівнювання доходів, згодом до нього приєдналася Індія та низка інших азійських країн. За наявними оцінками, якщо виключити лише Китай з розрахунків, то глобальний коефіцієнт Джині мав би зростати як на межі століть, так і після 2000-го року [6, с. 167–168].

Підбиваючи попередні підсумки стосовно до оцінки динаміки глобальної нерівності у першому та на початку другого десятиліття XXI ст., зазначимо таке. За зіставлення різних джерел, використання емпірично підтверджених і не підтверджених оцінок авторитетних дослідників цієї проблематики можна зробити висновок: глобальна нерівність на сучасному етапі демонструє незначне, можливо, короткострокове, але зниження.

Зниження останніх років у цій царині — це перш за все наслідок стагнації доходів у західних країнах та започаткованої ще наприкінці XX ст. стійкої тенденції до їх підвищення у багатьох країнах, що розвиваються, і особливо в азійських.

І все ж зниження глобальної нерівності, що його демонструють наявні дані за останні 15–20 років, треба сприймати з певними застереженнями. Маємо зважати на те, що дані про найбільш високі доходи домогосподарств здебільшого «випадають» з національних досліджень, і це не може не спотворювати наявних оцінок нерівності.

Далі, крива зниження глобальної нерівності віддзеркалює тенденцію за незначний період, і робити усталені оцінки та прогнози за таких умов вкрай проблематично. Не можна не зазначити, що започаткована тенденція, про яку йдеться, це наслідок передусім азійського феномену економічного зростання, який в останні роки вже не демонструє недавніх високих темпів розвитку національних економік.

Бранко Міланович з приводу деякого зниження глобальної нерівності наголошує, що висновок щодо зниження глобальної нерівності слід сприймати трохи із сумнівом. Навіть для 2011 р. зниження буде вкрай незначне, і за самими обережними оцінками (а в таких питаннях краще бути обережними) глобальна нерівність або стабільна, або знижується. Більш сильний висновок буде звучати так, що в нас немає свідчень зростання глобальної нерівності [6, с. 169].

Складові глобальної нерівності

Який вплив на глобальну нерівність справляють нині і справляли дотепер зазначені раніше нерівності — просторова і класова (статусна)?

Відповідь на це запитання дістанемо, аналізуючи дані рис. 6, на якому зображена динаміка частки просторової нерівності (нерівності між країнами) у глобальній нерівності. При цьому міра нерівності виражена через коефіцієнт, що у літературі має назву «коефіцієнт ентропії Тайла».

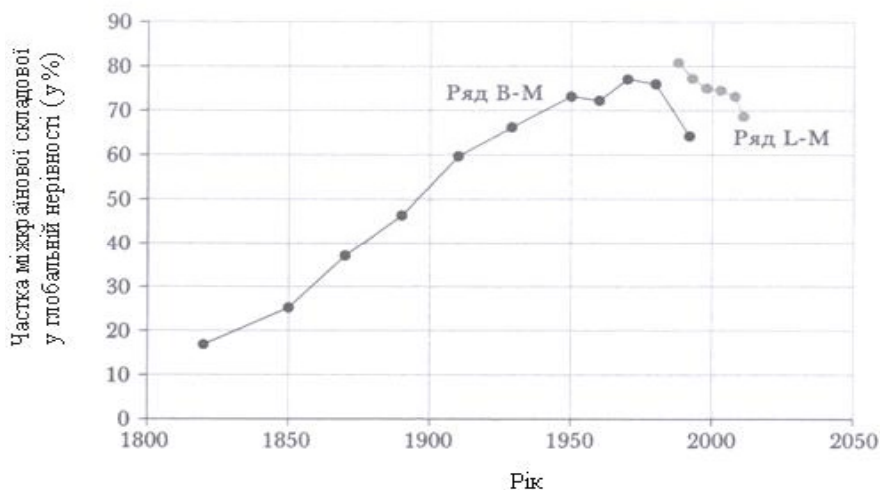

Рис. 6. Частка просторової нерівності (нерівності між країнами) у глобальній нерівності, 1820–2011 рр. [6, с. 176].

Примітка: При побудові ряду В-М використовувались міжнародні долари 1990 р., а для ряду L-M міжнародні долари 2005 р., що зумовило розрив у графіку.

Рис. 6 демонструє, що у 1820 р. лише 20 % глобальної нерівності були наслідком відмінностей у доходах між країнами — просторової нерівності. Основною складовою глобальної нерівності (близько 80 %) були відмінності у розподілі доходів усередині країн, з поділом їх населення на багатих і бідних. За даними рис. 6 глобальна нерівність зростала до 1970-х р. з далішим її зниженням, що є наслідком деякого зменшення відмінностей у доходах між країнами, про що йшлося раніше. Якщо Китай і інші «азійські тигри» збережуть високі

темпи економічного зростання і, відповідно, доходів та перейдуть у інший ранг — країн із середніми і високими доходами, то глобальна нерівність, підсилена внутрішньою нерівністю у цих країнах, знову демонструватиме зростання. Такими є небезпідставні передбачення на перспективу в 10–15 років.

Складовою глобальних соціальних наслідків зростаючої нерівності всередині країн є занепад середнього класу, який справедливо розглядався у попередні десятиліття підґрунтям стабільності, згуртованості, стійкості суспільств. Справді, статистичні дані переконливо свідчать, що трендом останніх років є стрімке зниження частки тих, хто належить до середнього класу, і одночасне зниження економічної потужності останнього. Особливо рельєфно цей тренд простежується на прикладі США, де частка середнього класу, що визначається як відсоток тих, хто має дохід (після сплати податків) у діапазоні нижче і вище від медіани на 25 %, знизилася з однієї третини у 1979 р. до 27 % у 2010 р. Наведемо й такі дані. Середній дохід середнього класу від сукупного середнього доходу у США знизився з 80 % в 1979 р. до 77 % у 2010 р. Наслідком зниження відносних значень кількості осіб і їх доходу, про що йшлося раніше, стало різке зниження економічного значення середнього класу. Якщо у 1979 р. на нього припадало 26 % сукупного доходу, то у 2010 р. — лише 21 % [6, с. 262].

Хоча США і вважають себе суспільством середнього класу, частка останнього не перевищує третини і за останніми даними й далі дрейфує до зниження. Занепад середнього класу, однак, не є феноменом, що притаманний лише США. Така сама тенденція (у дещо менших проявах) характерна для усіх країн ОЕСР, де частка середнього класу нині є нижчою, аніж 30–35 років тому. На рис. 7 подано дані, що відображають зниження середнього класу в окремих країнах Заходу між початком 1980-х і 2010 рр. [6, с. 263].

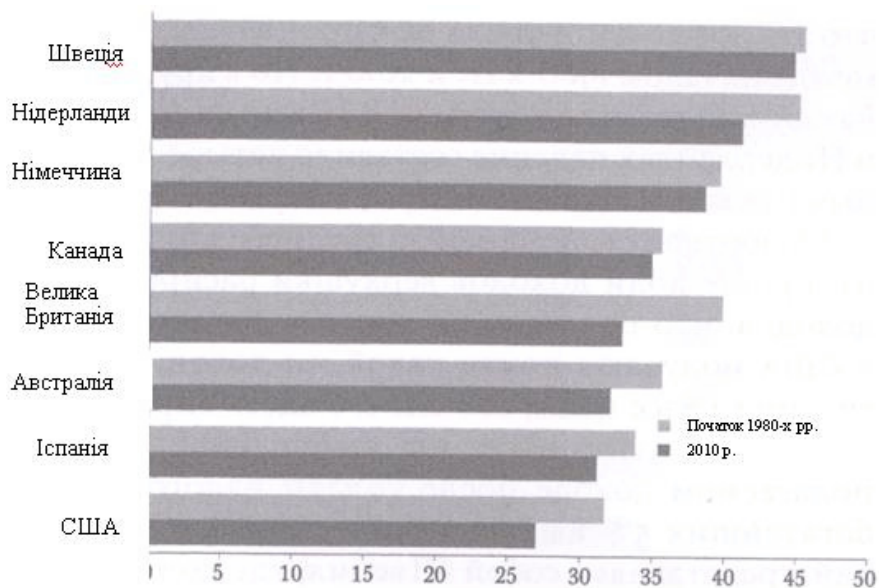

Рис. 7. Зниження частки середнього класу в населенні деяких країн Заходу між 1980-ми рр. і 2010 р.

Джерело: <http://www.lisdatacenter.org/>.

Наголошуємо на тому, що за умов зниження економічного значення середнього класу, товари і послуги, які ним споживаються, стають менш важливими для товаровиробників, змінюється структура і виробництва, і споживання.

На тлі зниження частки середнього класу і справедливих тверджень щодо його «закату» можемо спостерігати підвищення частки доходів верхівки — багатих та надбагатих.

На рис. 8 наведено кількісні параметри, що демонструють зростання частки найбагатших 5 % у сукупному доході на прикладі низки розвинених країн у період між 1980-ми рр. і 2010 р.

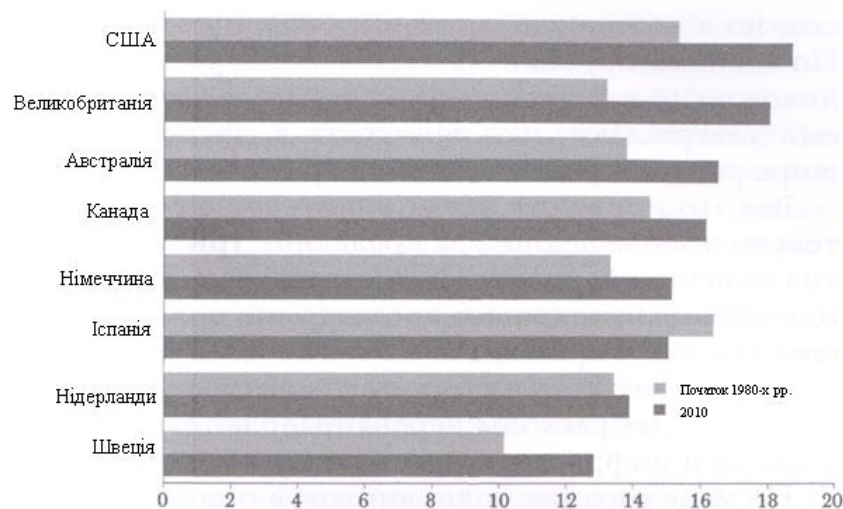

Рис. 8. Зростання частки найбагатших 5 % у сукупному доході у деяких західних країнах між 1980-ми рр. і 2010 р.

Джерело: <http://www.lisdatacenter.org/>.

З рис. 8 бачимо, що найбагатші 5 % у США отримують приблизно ту саму частку доходів, що й увесь середній клас цієї країни.

Зниження частки середнього класу в абсолютній більшості країн Заходу та його економічних позицій має низку політичних і соціальних наслідків, багато з яких є негативними або ж неоднозначними. Чи не найбільший негативний наслідок — зниження соціальної згуртованості та стійкості суспільств. З боку багатих і надбагатих зростає прагнення знижувати фінансування соціальних програм та видатків на освіту, охорону здоров'я, інші суспільні блага. Водночас зростає армія охоронців, служб безпеки. Поширюється явище, що дістало назву «соціальний сепаратизм». Масовими стають прояви наступу на позиції соціальних держав, які інтенсивно формувались у період після Другої світової війни.

Концентрація доходів і статків у верхніх сегментах: закономірність чи складова «провалів» глобальної економіки?

За кожною тенденцією, трендом у царині глобальної соціальної нерівності можна і треба бачити причини, зовнішні і внутрішні чинники, видимі і латентні

механізми, прояв цінностей, мотиваційних настанов тощо. Зростаюча нерівність, як було з'ясовано раніше, усе більше пов'язана з концентрацією доходів і статків на верхніх щаблях, а саме в населення, яке належить до багатих і надбагатих. Це потребує усвідомлення природи, причин такої концентрації, пояснення того, що залишається «за кадром» означеного феномену. Відповісти на запитання: чому багаті багатіють, і не спостерігається очікуваного «просочування» багатства, більш рівномірного розподілу? — не можна мовою сухої статистики або ж мовою усталених штампів, класичних формулювань, однозначних, безапеляційних суджень.

Ієрархія причин зростаючої концентрації доходів і багатства у верхньому сегменті, на вершині піраміди є такою, що розпочинати їх розгляд слід з того, що стосується усіх і кожного, а саме глобалізації світової і зростання відкритості національних економік. Не буде перебільшенням твердження, що глобалізація як явище і процес світового масштабу, з одного боку, і неолібералізм як теоретична, ідеологічна платформа, рупор сучасного глобального капіталізму — з другого, є основними силами, вони ж причини, чинники, які сформували передумови для нерівності у тому форматі, який має місце на межі двох тисячоліть.

Глобальна економіка — це економіка, яка не знає кордонів; економіка, у якій постійні структурні зрушення, переміщення виробництва, перелив капіталу, мобільність у найширшому її розумінні — це нормальні, іманентні їй природі явища. Локомотивом цих глобальних зрушень та перетворень є транснаціональні корпорації, у яких відбувається інтенсивна концентрація і виробництва, і капіталу, і доходів. Транснаціональні корпорації (ТНК) перетворилися на держави в державах. Їхні активи нерідко перевищують активи цілих країн. Проблематика формування, розвитку, функціонування, трансформації ТНК достатньо широко досліджена у сучасних наукових виданнях і не є предметом нашої розвідки. Для нас принципово важливо наголосити на існуванні прямого, безпосереднього, інтенсивно відтворювального взаємозв'язку між інститутом, яким є ТНК, і концентрацією доходів, статків у цьому інституті. Принципово важливо наголосити і на такому. ТНК, як і інші інституції глобального капіталізму, мають свою піраміду, на вершині якої перебувають власники, топ-менеджмент, які визначають політику розвитку цих корпорацій, їх стратегію, зокрема й у сфері розподільних відносин.

Слід підкреслити, що глобалізація як феномен сьогодення охоплює весь світ, утім міра її проникнення в окремі регіони, галузі, сфери, сегменти економіки різна. Отже, глобалізація за мірою її проникнення, глибиною інтеграційних процесів та взаємозалежностей неоднорідна. Справедливим є твердження, що глобалізуються не національні господарства, а економічні процеси, складники економічної системи. Інакше кажучи, межі між глобальними і локальними світами пролягають не між країнами, а всередині них.

Вплив процесів глобалізації на ситуацію у сфері доходів працівників далеко не однозначний. Результати досліджень свідчать про різке збільшення прибутковості найбільших міжнародних корпорацій та поляризацію в рівні доходів найвищої управлінської ланки й пересічних працівників цих компаній. Так, в останні три десятиліття в США спостерігається різке зростання заробітних плат управлінців вищої ланки порівняно з винагородою за працю працівників середньої і нижньої ланок. Якщо на початку 1970-х рр. середня заробітна плата 100

найбільш високооплачуваних генеральних директорів у США перевищувала середню заробітну плату працівників у 10 разів, то вже у 2000 році таке перевищення сягнуло 1000 разів (рис. 9).

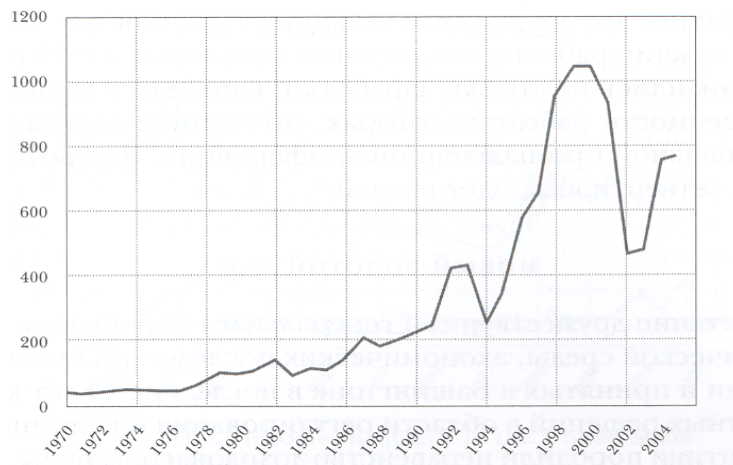

Рис. 9. Співвідношення заробітків 100 провідних генеральних директорів компаній США і працівників (усереднені дані)

Джерело: Income Inequality in the United States (Saez and Picketty).

Тим часом як заробітки топ-управлінців різко зростали, у працівників вони залишалися майже незмінними. Про це свідчать дані рис. 10, на якому наведено медіанні заробітки працівників (чоловіків) з повною зайнятістю з поправкою на рівень інфляції.

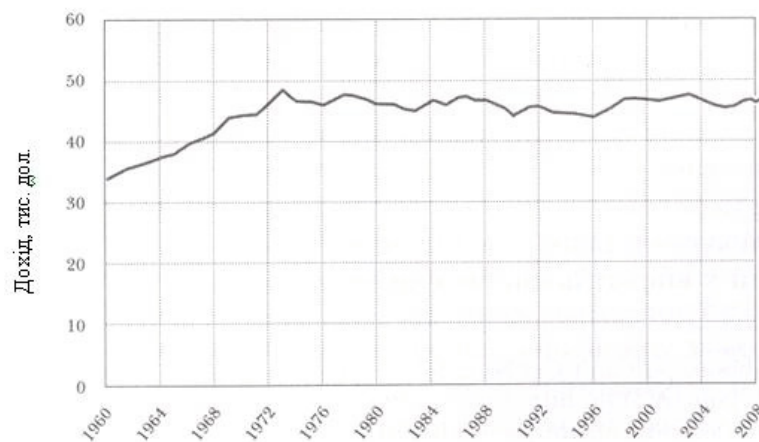

Рис. 10. Реальна медіанна заробітна плата працівників (чоловіків) з повною зайнятістю у 1960–2009 рр. (у доларах 2009 року)

Джерело: U. S. Census Bureau.

Один з відомих економістів сучасності Джеффри Сакс у монографії «Ціна цивілізації» [8] пише, що ми живемо в новому золотому столітті, ексцеси якого перевищують ексцеси, що були у 70-х роках XIX ст. й у 20-х роках XX ст. Більшість американців не можуть уявити масштаби багатств, акумульованих на вершині піраміди розподілу доходів і багатств. Особливо коли кожний восьмий американець залежить від талонів на купівлю продуктів за пільговими цінами [8, с. 36].

За даними, що наводить Джеффри Сакс, активи 1 % найбільш багатих американських сімей більші чистих активів 90 % інших сімей, а доходи 1 % осіб з максимальними доходами більші доходів 40 % людей з мінімальними доходами [8, с. 36]. За розрахунками Бранко Мілановича співвідношення між 10 % найбагатших домогосподарств і 10 % найбідніших у глобальному масштабі дорівнює 98:1 [6]. Отже, в умовах жорсткої торговельної конкуренції стає проблематичною реалізація принципу «рівної оплати за рівну працю», проголошеного у статуті Міжнародної організації праці.

Останні десятиліття демонструють дрейф усієї системи розподільних відносин у напрямку обслуговування інтересів у першу чергу і здебільш великого капіталу і топ-менеджменту. Цьому сприяли й далі сприяють багатопланові зміни, які відбулись у розстановці соціальних сил, які, у свою чергу, стали наслідком:

- краху колишньої соціалістичної системи (глобальному капіталізму більше не треба зважати на соціальні завоювання цієї системи і здійснювати свою соціалізацію);
- усе більше злиття влади і власності, посилення впливу великого капіталу на визначення державної соціально-економічної політики, активне лобіювання інтересів великого капіталу на всіх рівнях — від корпорацій до наднаціонального;
- лібералізація політики держав під впливом сучасного гегемона у царині економічної теорії — неолібералізму;
- нові можливості для підприємницької діяльності та її результатів, у т. ч. у вигляді доходів, статків, що відкриваються для найбільш креативних, творчих, обдарованих, інноваційно налаштованих в умовах сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та відкритості національних економік;
- «фінансизація» світової економіки, феномен її віртуалізації, відриву від реального сектору з усіма як позитивними, так і масштабними негативними наслідками (мильні бульбашки, відверта глобальна спекуляція, віртуалізація, на «виході» якої не віртуальні, а реальні доходи, статки);
- поява низки нових, нетипових або й небачених у минулому явищ і процесів у розподільних відносинах.

Дослідники сучасних проблем нерівності, як правило, звертають увагу на вади сучасної системи розподільних відносин, але трактують їх, як правило, упереджено, фрагментарно; не зачіпають ієрархії чинників, що зумовлюють нерівність. Навіть у таких авторитетних дослідників проблематики глобальної нерівності, як Ангус Дітон, не знаходимо переконливих, систематизованих за ієрархією впливу обґрунтувань щодо зростання нерівності в цілому та концентрації багатства на одному полюсі зокрема. Складається таке враження, що для багатьох визнаних гуру в економічній науці дія таких чинників, як поширення феномену «золотих парочок», поява у бізнесі таких неординарних, креативних

особистостей, як Білл Гейтс, Стівен Джобс, Ларрі Пейдж, є чи не найбільш визначальними чинниками шокуючої нерівності.

Нерідко пояснення причин зростаючої нерівності, особливо у верхньому сегменті, базується на непереконливих, заполітизованих аргументах, як наприклад: розподіл доходів у верхньому сегменті, хоч і відрізняється, але незначно порівняно з іншими сегментами, і справа лише у більших абсолютних приростах доходів і статків, оскільки «нові» багаті і раніше були заможними. Але звідки тоді з'являються небачені раніше асиметрії у доходах населення, що належать до різних груп? Звідки взялися «нові» американці, «нові» китайці, «нові» українці? Чому активи 1 % найбільш багатих американських сімей більші чистих активів 90 % інших сімей, а доходи 1 % осіб з максимальними доходами більші доходів 40 % людей з мінімальними доходами? [8, с. 36].

Розмірковуючи над причинами зростаючої нерівності, не можемо не згадати про неоднозначну роль фінансового сектору в забезпеченні економічного зростання та трансформації розподільних відносин. Про явища і процеси, які мають назву «мильні бульбашки», про віртуалізацію фінансового сектору; «стрижку купонів» кредитними установами навіть під час фінансової кризи та за використання тих фінансових ресурсів, які спрямовувалися урядами на рятування банківської системи від краху, написано вже немало. Маємо лише підтримати тих авторів, які вважають, що на сучасному етапі банківська система чи не в усіх країнах є інституцією, що продукує нерівність доходів та нехтує принципами соціальної справедливості і соціальної відповідальності; свідомо чи несвідомо віддаляється від потреб реального сектору економіки і його як такого. Якщо інформація про лобіювання інтересів банківського капіталу з боку урядових структур вірогідна хоча б частково, як і інформація про масові фінансові махінації у кредитних, страхових, інших установах фінансової сфери, то, за А. Дітоном, існує загроза того, що швидке зростання високих доходів лише посилиться завдяки доступу до влади, який, у свою чергу, забезпечується грошима. Правила встановлюються не в інтересах суспільства, а в інтересах багатих, які користуються цими правилами для того, щоб забезпечити собі ще більше багатства та впливу. У країнах, що входять в ОЕСР, де спостерігалось найбільш значне зростання частки доходів у найвищому сегменті, відбулися і найбільш значні скорочення податків на ці доходи [4, с. 241].

Наголошуючи на суперечливому впливі фінансового сектору на формування та реалізацію політики доходів, Ангус Дітон наводить і такі аргументи: фінансові послуги відіграли важливу роль у фінансуванні інновацій у всіх галузях економіки, а ефективно розміщення капіталу являє собою одне з найбільш важливих завдань в умовах ринкової економіки. Однак значного поширення набула думка про те, що деякі високоприбуткові фінансові операції не приносять особливої користі населенню в цілому і навіть можуть являти загрозу стабільності фінансової системи — те, що інвестор і бізнесмен Уоррен Баффет назвав фінансовою зброєю масового знищення. Якщо це так, то надто висока плата за проведення подібних операцій уявляється і несправедливою, і малопродуктивною. Посилене залучення кращих мізків у сферу фінансового інжинірингу зашкоджує іншим галузям економіки, призводить до скорочення кількості інновацій і уповільнення зростання в інших галузях [4, с. 237-238].

Конкретизуючи вплив означених щойно чинників, що обумовлюють зростання нерівності, звернімо увагу на дію й таких явищ і процесів. Значний вплив на продукування нерівності справляє поляризація у рівнях заробітної плати та інші чинники «трудового», «соціального» характеру, що спостерігається у розвинених країнах та багатьох із тих, що мають статус країн з перехідною економікою. На це звертає увагу Ангус Дітон, який пише, що диференціація в оплаті праці збільшилася, причому це збільшення було різноспрямованим, що було особливо помітним в оплаті праці, яка перевищує медіанне значення. Поляризація в оплаті праці в умовах, коли праця багатьох працівників із середньою заробітною платою заміщується машинами або на заміну їй приходить аутсорсинг, тимчасом як низькооплачувані працівники в основному зберігають свої місця, схоже, набуває дедалі більшого поширення в багатих країнах. Поляризація, яка стала новим явищем, перешкоджає зростанню нерівності у нижньому сегменті шкали розподілу доходів. Набули поширення й інші тенденції, зокрема зростання кількості неповних сімей у нижньому сегменті і збільшення кількості «зіркових парочок» у найвищому сегменті. Системи оподаткування і перерозподілу доходів, досконаліші в Європі, аніж у США, і більшою мірою спрямовані на обмеження нерівності, схоже, виявилися не в змозі запобігти зростанню нерівності в останній час [4, с. 290–291].

Конкретизуючи «зарплатний» чинник зростання нерівності, зазначимо, що практика сьогодення демонструє зростаючий попит на висококваліфіковану робочу силу, з одного боку, та одночасно підвищений попит на робочу силу, що не вирізняється високою кваліфікацією. Робоча сила загалом стала більш диференційованою за рівнем підготовки. Роботодавця часто-густо цікавить не просто кваліфікована робоча сила, а конкретні потенційні працівники, які мають не одну, а дві-три вищі освіти, знають не одну, а дві-три іноземні мови; є не просто прилежними виконавцями, а творчими, креативними особистостями.

Водночас зазначимо, що структурні зрушення в економіці в останні десятиліття були такими, що вони продукували і тепер формують попит на робочу силу низької і нижчої за середню кваліфікацію (сфера послуг, банківська справа, офісні працівники тощо). На практиці це «працює» на зростання відмінностей у доходах, зважаючи особливо на те, що доходи креативного класу зростають високими і надвисокими темпами. Окремий феномен — це феномен «золотої парочки», коли двоє членів родини — це представники креативного класу, які не мають дітей або ж максимум одну дитину; вирізняються мобільністю; народилися у «вдалій» країні; мали підтримку з боку батьків, особливо в здобутті престижної, якісної освіти; отримують доходи і від праці (заробітну плату), і від капіталу (дивіденди, відсотки). Інший приклад — це багатодітна родина з одним працюючим, до того ж останній належить до сегмента малокваліфікованої робочої сили; недостатньо мобільний; не володіє здатністю і бажанням до навчання протягом життя; з низькими мотиваційними настановами та схильністю до утриманства. Це лише два приклади, які демонструють складне переплетіння явищ і процесів, що продукують нерівність. Зазначимо, що практично кожна родина — це своя, окрема історія, за якою реальні відмінності у доходах, статках, можливостях, місці в ієрархії нерівностей.

Фундаментальна економічна наука звикла (навіть за часів недавнього минулого) мати готові відповіді, заздалегідь підготовлені креслення, криві, залежності, гіпотези, як наприклад, гіпотеза Саймона Кузнеця. Але все перелічене сьогодні вже не працює або ж працює з точністю до навпаки. Світ економіки, світ людей на межі двох тисячоліть, образно кажучи, перевернувся.

Нерівність, і особливо значна, як правило, не викликає симпатії у більшості населення (бідних, незаможних, осіб із середніми статками, яких більшість), але це той «діагноз», «хронічна хвороба», з якою соціум приречений жити. Якою є причина «хронічної хвороби» — нерівності — відповісти можна, врахувавши безліч чинників та обставин — від демографічних, економічних, соціальних, політичних, історичних до суто побутових, випадкових, успадкованих. При цьому слід зважати на нездатність середніх величин віддзеркалювати реальний стан у царині розподільних відносин.

Протягом останніх десятиліть, і особливо з початку 2000-х років, чинником зростання нерівності доходів у багатьох розвинених країнах і тих, що належать до країн з перехідною економікою, постало зниження податків на високі доходи. Ідеться про те, що прогресивні шкали оподаткування доходів переглянуті і стали більш плоскими. Продемонструємо це на прикладі США. У цій країні податки на високі доходи були переглянуті на початку 2000-х років. За даними Бюджетного управління Конгресу США у період з 1979 до 2007 рік нерівність доходів (визначена за коефіцієнтом Джині) зросла приблизно на чверть за розрахунками до сплати податків і майже на третину, якщо оперувати даними після сплати податків.

Слід зазначити, що такі розбіжності стали й наслідком змін у політиці трансфертів, які збільшилися на користь політично сильніших в американському суспільстві похилих людей порівняно з трансфертами політично слабших бідних.

Одна з причин зростаючої нерівності у світовому вимірі має демо-економічний характер і пов'язана зі швидким постарінням населення — явищем, що є характерним для багатьох країн світу. Особливо рельєфно зв'язок постаріння населення і розшарування за рівнем доходів можна простежити на прикладі Японії. У цій країні чисельність громадян старше 65 років перевищила чисельність громадян молодше 15 років ще наприкінці 1990-х років (у багатьох європейських країнах, зокрема, у Німеччині, Італії, Іспанії це відбулося на 10 років пізніше). На початку 2010-х років у Японії частка населення старшої вікової групи досягла 23 % [20]. Варто зазначити, що більшість людей похилого віку у цій країні припиняють трудову діяльність за настання права виходу на пенсію. Більшість із них, не маючи прибуткових активів, можуть розраховувати лише на пенсії та допомогу найближчих родичів. Акцентуємо увагу ще на одній обставині. В останні роки чимраз більше пенсіонерів Японії проживають самотньо, не маючи підтримки від своїх дітей. І це, безумовно, негативно впливає на рівень добробуту населення старших вікових груп.

Що ж стосується тих, хто з настанням пенсійного віку й далі працює, то й вони стикаються з новими проблемами у царині доходів. Люди пенсійного віку в умовах Японії (і не лише у цій країні), як правило, отримують заробітну плату, що є нижчою, ніж у працівників середніх вікових груп. Цей висновок підтверджують дані табл. 3.

СЕРЕДНІЙ РІЧНИЙ ДОХІД ЗА ВІКОВИМИ ГРУПАМИ У НИЗЦІ КРАЇН

Країна	Одиниця виміру	Вікова група						
		0-17	18-25	26-40	41-50	51-65	66-75	76 +
Велико-британія	ф.т. ст.	17 758	18 225	21 426	22 340	22 029	16 983	15 087
Німеччина	євро	20 884	21 417	22 346	25 563	25 970	21 311	18 273
Італія	євро	17 371	20 287	20 190	20 452	24 074	19 845	17 043
Канада	канад. дол.	35 260	39 565	38 970	42 349	44 792	37 644	36 418
США	дол. США	31 231	31 437	35 431	39 600	43 235	36 292	28 067
Франція	євро	22 246	22 288	23 193	25 732	27 879	24 916	22 174
Японія	єна	2 717 035	3 017 992	2 888 827	3 172 675	3 251 262	2 564 472	2 482 776

Постаріння населення слід розглядати як один з чинників зростання нерівності в доходах, утім цей чинник має далеко не провідну позицію у поясненні феномену зростаючої нерівності.

Значний вплив на рівень та диференціацію доходів населення справляє такий чинник, як зміна структури зайнятості і, зокрема, збільшення частки непостійно зайнятих. Так, наприклад, у Японії за наявними даними частка непостійно зайнятих у загальній чисельності зайнятих збільшилася з 10,5 % у 1984 р. до 30,9 % у 2014 р. [18; 19]. Трудові доходи непостійно зайнятих звично є значно нижчими за доходи, які отримують працюючі за стандартним трудовим договором. Варто зауважити, що серед непостійно зайнятих зростає частка тих, хто змушений вибирати таку форму зайнятості. Наведемо такі дані. У Великобританії частка вимушено непостійно зайнятих у загальній чисельності непостійно зайнятих із середини 1980-х років до початку 2010-х років зросла з 8,6 до 16,5 %; в Італії — з 10,9 % до 45,1 %; в Японії — з 7,7 % до 18,3 %.

За визнанням більшості фахівців, які досліджують проблематику доходів та причин їх нерівності, найбільш вразливими верствами стосовно до рівня та динаміки трудових доходів є люди пенсійного віку, молоді спеціалісти, матері-одиначки.

Зростання нерівності у розподілі доходів та загалом між різними верствами населення, яке значно інтенсифікувалося наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. і далі дрейфує в бік підвищення, має стати серйозною проблемою для держав, суспільств, соціуму загалом. За нашою оцінкою, у суспільній свідомості, особливо тих, від кого залежить формат та зміст соціально-економічної політики, вкрай повільно формується усвідомлення загроз, які породжує галопуюча нерівність.

Отже, викладене дає змогу стверджувати, що концентрація доходів і статків у верхніх сегментах є нічим іншим, як складовою провалів глобальної економіки.

Економічна історія, як і повсякденне життя, переконують у тому, що прогрес і нерівність, нерівність і економічне зростання, нерівність і інші процеси соціально-економічного характеру тісно переплетені й, так би мовити, ідуть поруч. Взаємозв'язок цих явищ є складним і суперечливим. На наше переконання, економічна теорія й досі так і не спромоглась описати просто складне, а саме якою є філософія, внутрішня логіка взаємозв'язку та взаємовпливу нерівності і економічного зростання, як і взаємозв'язку цього феномену з іншими соціально-економічними явищами та відповідними показниками. На початку проведення задекларованого аналізу зробимо кілька загальних застережень.

Перше. Взаємозв'язок нерівності з іншими соціально-економічними явищами і процесами не можна оцінювати за спрощеними, однолінійними мірками (добре-погано, посилює-знижує, позитивно-негативно тощо).

Друге. Цей взаємозв'язок не є лінійним, однозначним за наслідками.

Третє. В умовах, коли нерівність демонструє тенденцію до посилення у більшості розрізах, а асиметрії у цій царині набувають небачених раніше форм, вельми важливого значення набуває технологія проведення аналізу складного, суперечливого феномену, що розглядається, додержання науково виважених методологічних засад та врахування певних обмежень, що їх породжує галопуюча нерівність.

Масмо, зокрема, врахувати, що за значних масштабів і глибини нерівності середні показники доходів, статків, добробуту перестають бути критеріями вимірювання та оцінки достеменних змін. Що, наприклад, може віддзеркалювати показник середньої зарплати, коли діапазон заробітків коливається від 3 200 до 320 000 грн? Підкреслимо, що коли 1 % населення різко відривається від іншого населення країни, то стан інших 99 % може виявитися гіршим, ніж у середньому по країні. Ангус Дітон з цього приводу зазначає, що успіхи, що випали на долю 1 % найбільш забезпеченої частки населення у різних країнах, відрізняються один від одного, а це означає, що інколи місце, яке посідає у рейтингу світових досягнень країна в цілому, може відрізнитися від стану, в якому перебуває 99 % населення цієї країни [4, с. 289]. Всесвітньо відомий дослідник глобальної нерівності Бранко Міланович закликає відходити від стандартних репрезентативних агентів (об'єктів) і середніх та опанувати гетерогенність. Але якщо ви припинили мислити категоріями середніх, — зазначає Бранко Міланович, — світ уже ніколи не буде для вас теперішнім. Це як перейти від двовимірного світу до тривимірного» [6, с. 312].

Свідченням складного, нелінійного, різновекторного зв'язку є показники, що подані на рис. 11, та додаткові коментарі до них [4, с. 205-206]. На цьому рисунку наведені офіційні дані щодо рівня бідності в США за період з 1960 до 2010 рр., які щороку надавалися Бюро перепису населення США. Виділена (жирна) лінія на рис. 11 демонструє динаміку рівня бідності серед усіх верств американців, яка є такою. У 1960 р. рівень бідності був 22 %, у 1973 р. він знизився до 11 % з дальшим незначним, але підвищенням. У 2010 р. показник бідності становив 15 % серед усього населення США і був приблизно на 2,5 пункту вищим, ніж перед фінансовою кризою. У цей період темпи зростання економіки дещо вповільнилися, але мали додатну динаміку. Що стосується доходів на душу населення, то за період з

1973 до 2010 рр. вони зросли більш як на 60 %. Але, як бачимо, це зростання не справило впливу на скорочення рівня бідності. Очевидно, що підвищення, про яке йдеться, не дісталось бідним верствам населення.

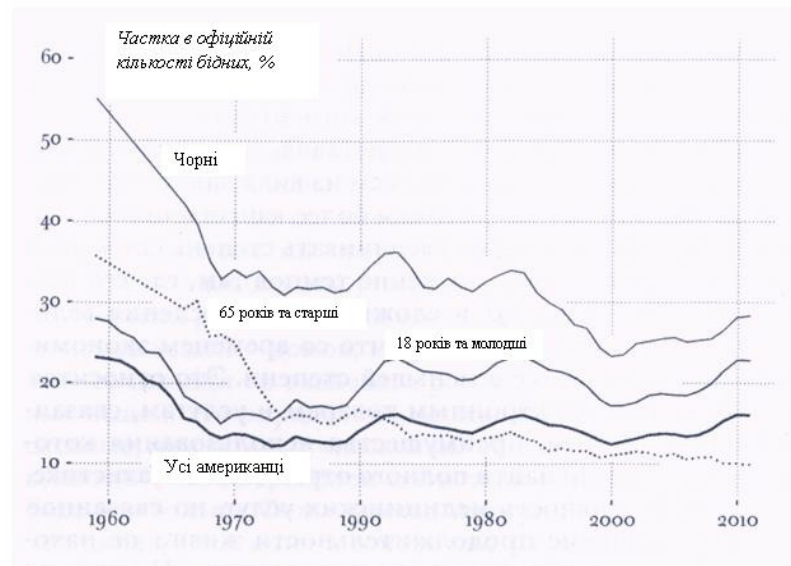

Рис. 11. Рівень бідності у США за офіційними даними (1959–2010 рр.).

За офіційними даними у США в 2011 р. кількість тих, хто належав до складу бідних, була на рівні 46,2 млн, що на 6,7 млн осіб більше, ніж у 1959 році.

Наведені висновки корелюють з порівняльними даними, що наведені на рис. 12 [4, с. 215]. На ньому подано розподіл доходів між сім'ями США та їх динаміку у період з 1970 до 2010 рр.

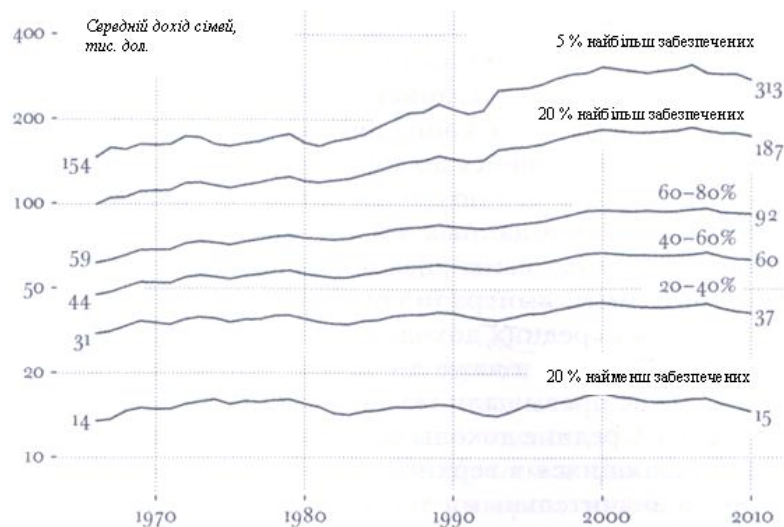

Рис. 12. Розподіл доходів між сім'ями США та їх динаміка (1970–2010 рр.)

На рис. 12 зображено графіки рівня і динаміки середніх доходів (з урахуванням інфляції у цінах 2010 р.) у сім'ях, які належать до однієї з п'яти груп. Найвища лінія демонструє рівень і динаміку доходів 5 % найбільш забезпечених сімей. У 1966 р. середній дохід 5 % найбільш забезпечених сімей був більшим за середній дохід 20 % найменш забезпечених сімей в 11 разів. В 2010 році це перевищення було вже 21 раз. Найнижча лінія відображає рівень і динаміку середніх доходів 20 % найменш забезпечених сімей. Останні, як видно з рис. 1, перманентно знижуються або залишаються на незмінному рівні.

Зазначимо, що рис. 12 не демонструє, на жаль, рівень і динаміку доходів 1 % найбагатших американців. Але й наведених даних достатньо для висновку: нерівність у доходах зазначених груп населення має тенденцію до зростання; найвищий приріст доходів спостерігається в найбільш заможних, а 20 % найменш забезпечених сімей мають мінімальний приріст доходів (за 45 років зростання середніх доходів цієї групи не перевищувало 0,2 % в рік).

Складовою «білих плям» у науковому поясненні явищ і процесів, що відбуваються в царині нерівності, є вплив останньої на економічне зростання. Чимало наявних економічних теорій та їх течій, особливо ліберального та неоліберального толку, як у минулому, так і дотепер у прямій чи завуальованій формі намагаються переконати у позитивному впливі зростаючої нерівності на економічний розвиток. Із публікації в публікацію перекочує вислів, що зростаюче багатство одних рано чи пізно «підійме човни всіх».

Спробуємо відповісти на запитання: чи справді концентрація багатства здатна підняти і підіймає «човни всіх»? Прибічники позитивного впливу нерівності на економічне зростання апелюють насамперед до стимулюючого впливу накопичення капіталу на розвиток економіки. Наявні судження щодо позитивного впливу зростаючої нерівності на економічне піднесення базуються на низці передбачень, деякі з яких не можна вважати безпідставними.

Один з аргументів «за» — це апеляція до феномену неподільності інвестицій. Ідеться про те, що інвестиційні проекти, особливо за становлення нових галузей, упровадження багатoproфільних інновацій, нерідко пов'язані з ризиками неповернення вкладень. За браку ефективно функціонуючого фондового ринку для реалізації масштабних проектів має бути висока концентрація капіталу, а отже, і доходів.

Аргументом на користь «за» щодо позитиву нерівності є твердження про низьку ефективність корпоративного управління за великої кількості власників. Справді, практика підтверджує і реальні, і потенційні ускладнення процесу прийняття управлінських рішень за розпорошення акцій; необхідність контролю діяльності менеджерів, особливо вищої ланки; імовірність появи «проблеми безбілетника».

Можна навести і деякі інші аргументи «за» щодо впливу нерівності на економіку, але вони не витримають конкуренції з аргументами «проти».

Припустимий, оптимальний, суспільно прийнятий рівень нерівності стимулює економічне зростання. Водночас надмірна, аномальна, суспільно неприйнятна нерівність створює загрози, агонізує, дезорганізує суспільство. Перехід за «червону лінію», за критичний рівень нерівності породжує фрагментацію соціальної структури суспільства на безліч дедалі більш автономних та ізольованих одна від одної верств і груп; спричиняє піддрив суспільної солідарності і врешті-

решт призводить до соціальної ізоляції, відторгнення багатьох категорій населення із суспільного життя.

Уже навіть найбільш ортодоксальні представники наукової спільноти не можуть заперечувати посилення нерівності та зростання асиметрій у цій царині на межі двох тисячоліть, водночас взаємозв'язок нерівності і економічного зростання все ще залишається дискусійним. Багато відомих іноземних економістів послідовно розвінчують міф щодо позитивного впливу зростаючої нерівності на економічне піднесення. Так, Стюарт Ленсі з цього приводу зазначає, що згідно з ортодоксальною економічною теорією хороша доза нерівності підвищує ефективність економіки і забезпечує високі темпи її зростання. Так відбувається через те, що, як стверджується, високі доходи і низькі податки на верхніх рівнях заохочують підприємництво і приводять до збільшення «економічного пирога».

Переконливим доказом негативних наслідків зростаючої нерівності на соціально-економічний розвиток є такі дані. За оцінками ОЕСР, зростання коефіцієнта Джині на 0,03 (а саме такий його рівень був у середньому в країнах ОЕСР в останні два десятиліття) призведе у наступні 25 років до щорічного вповільнення приросту ВВП на 0,35 %, що означає втрату 8,5 % ВВП до кінця вказаного періоду [12].

Чи можна вважати вдалим 30-річний експеримент з посилення нерівності? Факти свідчать про зворотне. Розрив у доходах неймовірно розширився, але не приніс обіцяного економічного прогресу. Після 1980 р. темпи економічного зростання і продуктивності у Великобританії були на третину нижчими, а безробіття — вп'ятеро вищим, ніж у більш егалітарну післявоєнну епоху. Три спади, що відбулися після 1980 р., виявилися більш глибокими і тривалими, аніж у 1950-ті і 1960-ті рр., а їх кульмінацією стала криза останніх чотирьох років. Головним підсумком експерименту, що провадився після 1980 р., стали більш висока поляризація економіки і посилення її підвладності кризам [15].

Логічними та соціально відповідальними є такі висновки Стюарта Ленсі:

- сурові реалії соціальної нерівності шкідливі для всіх або майже для всіх членів суспільства;
- ключовий урок останніх тридцяти років полягає у тому, що економічна модель, яка дозволяла найбагатшим членам суспільства володіти дедалі більшою й більшою часткою «пирога», врешті-решт може згубити саму себе.

У фундаментальному дослідженні проблем нерівності та взаємозв'язку з розвитком економіки Деніел Дорлінг підкреслює, що соціальна нерівність в багатих країнах зберігається через уперту віру в принципи несправедливості; людей може шокувати усвідомлення того, наскільки сумнівна ідеологічна основа суспільства, в якому ми живемо [11].

Розмірковуючи над проблематикою нерівності доходів і її впливу на економічне буття конкретної країни, Ангус Дітон зазначає, що нерівність, яка існує всередині країни, певним чином пов'язана зі справедливістю: чи отримають прийнятну винагороду за додержання своїх обов'язків усі громадяни країни, які, подобається їм це чи ні, сплачують податки, додержуються законів і слідуєть політиці, що провадиться в країні. Філософ Рональд Дворкін, у свою чергу, писав, що політичне співтовариство, яке взяло на себе управління своїми громадянами і вимагає від них благонадійності та додержання чинних законів, має забезпечити зі свого боку неупереджене і об'єктивне ставлення до усіх грома-

дян. Звичайно, у людей можуть бути різні погляди на справедливість розподілу доходів і на те, якою мірою справедлива сама по собі значна і зростаюча нерівність у США. Це є ключовим питанням для обговорення проблеми нерівності доходів і способів її вирішення всередині країни [4, с. 292].

Негативні наслідки соціально-економічної нерівності багатоманітні. З-поміж багатьох із них звернімо увагу на те, як нерівність детермінує обсяг і структуру попиту споживачів. Так, що вища нерівність, то нижчий сукупний попит споживачів за тих самих сукупних доходів населення. Справді, що вища нерівність, то більша частка населення вимушена знижувати свої витрати стосовно до своїх потреб і то більша частка населення, яка, досягнувши певного рівня насичення споживання, переключає свої доходи частково на споживання ексклюзивних товарів і послуг, а здебільшого — на нагромадження. Така структура використання грошових ресурсів сильніше за все діє на сукупний попит на вітчизняні товари, різко знижуючи його.

Одним з наслідків галопуючої нерівності у світовому вимірі є інтенсивне зростання кількості мільярдерів та статків, які їм належать. Пересічній людині навіть важко уявити, що таке мільярд доларів. Бранко Міланович для популярного роз'яснення пропонує зосередитись на таких прикладах. Припустимо, — пише він, — добра фея приносить вам по одному долару щосекунди. Скільки часу сплине до того моменту, коли ви зберете один мільйон, а потім один мільярд? Для одного мільйону вам потрібно почекати 11,4 дня; для одного мільярда — майже 32 роки. Або подивимося на мільярд з погляду споживання. Припустимо, що ви успадкували 1 мільйон або 1 мільярд доларів і витрачаєте 1 000 доларів у день. Ваша спадщина буде витрачена менш ніж за три роки у першому випадку і більш як за 2 700 років у другому [6, с. 62].

Уявлення про сучасний світ мільярдерів демонструють такі дані. У 2013 р. за списком журналу «Forbes» у світі налічувалося 1 426 мільярдерів. Ця група людей разом із членами їхніх сімей становила одну соту від однієї соті найбагатшого 1 % світу. Сукупні активи клубу мільярдерів сягали 5,4 трильйона доларів. Зазначимо, що згідно з доповіддю Credit Suisse (2013 р.) усе світове багатство оцінювалося на той час у 241 трильйон доларів. Це означає, що ця невеличка група людей і їхніх сімей контролює 2 % світового багатства, а це (для порівняння) — удвічі перевищує багатство усієї Африки.

Реальні масштаби супербагатства невеликої групи світових мільярдерів яскраво демонструють дані рис. 13, на якому подано статки супербагатих у відсотках до світового ВВП у 1987 та 2013 рр. Дані рис. 13 свідчать: сукупне багатство супербагатих світу у період з 1987 до 2013 рр. збільшилося більш як удвічі.

І водночас у соціально-економічній літературі все ще рясніють твердження, що нерівність працює лише на благо економіки, і що кращий спосіб допомогти бідним — дозволити багатіти багатим і згодом «вода підніме всі човни». Проте це поширене заполітизоване уявлення заперечується фундаментальними, неупередженими дослідженнями та реальною практикою.

Джеремі Уорнер, член редакційної колегії «Daily Telegraph», газети, що традиційно підносить значення «невидимої руки» ринку, змушений констатувати: у США середній дохід верхніх 10 % нині у 14 разів перевищує дохід нижніх 10 %. Зростання нерівності в доходах, за його явної небажаності із соціального погляду, необов'язково має значення, якщо всі стають багатшими. Але в тих

випадках, коли більшість плодів економічного прогресу дістається відносно невеликій кількості тих, хто вже і так багатий, — а саме це відбувається на практиці, — на нас, без сумніву, чекають проблеми [21].

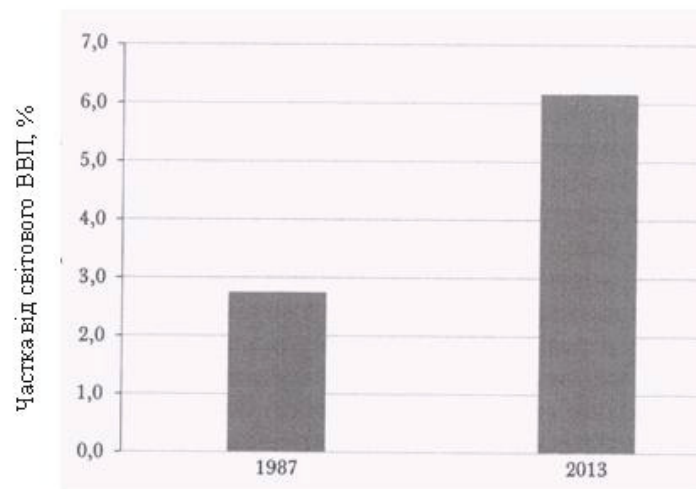

Рис. 13. Багатство супербагатих як частка від світового ВВП у 1987 і 2013 рр. [6, с. 68]

На фоні цього обережного зізнання більш об'єктивний вигляд має висновок одного з відомих соціологів сучасності Зігмунта Баумана, який пише, що кожен день приносить нам усе нові новини, усе більш неприємні як з погляду нерівності, так і з погляду якості життя всіх людей, включаючи нас з вами [2, с. 9]. І далі цей автор робить висновок, що багатство, яке нагромаджується у верхніх верствах суспільства, відверто не бажає «просочуватися вниз» та працювати на те, щоб і інші люди ставали більш багатими, більш щасливими або більш впевненими й оптимістичними щодо свого власного майбутнього і майбутнього своїх дітей [2, с. 12].

Як розвиватиметься далі глобальна нерівність?

Майбутнє глобальної нерівності значною мірою визначатиметься процесами економічної конвергенції, посиленням економічної потужності країн азійського континенту і передусім Китаю, Індії, Сінгапуру, В'єтнаму, Малайзії, Таїланду, Індонезії. Навіть якщо бурхливе дотепер економічне зростання Китаю вповільниться, інші густонаселені азійські країни, скоріше за все, збережуть високі темпи економічного зростання.

Звернімо увагу на особливу, неоднозначну роль Китаю в домінуванні процесів глобальної нерівності. Протягом майже чотирьох десятиліть Китай відігравав ключову роль у зниженні глобальної нерівності. За виключення Китаю із статистичних даних глобальна нерівність зростала б. За збереження високих темпів економічного зростання китайської економіки і відповідних зрушень в доходах Китай вже у недалекому майбутньому збільшуватиме глобальну нерів-

ність. Необхідно зважати й на інтенсивне зростання нерівності за доходами й у середині китайського суспільства.

Акцентуємо увагу на тому, що дві країни — США і Китай — будуть лідерами продукування нерівності у найближчій перспективі. У США чинниками зростання нерівності будуть: зростаюча концентрація капіталу в руках багатих, зосередження доходів від капіталу і високооплачуваних посад у тих самих осіб, посилення економічної і політичної влади багатих. Китайська нерівність буде посилюватися (поряд зі зростанням економіки і відповідно доходів) унаслідок зосередження доходів від капіталу і праці в тих самих людей, зростання частки доходів від приватного капіталу, регіональних відмінностей у доходах, підвищення корупційної складової нерівності.

Що відбуватиметься із середнім класом багатих країн?

Велике зникнення середнього класу у розвинених країнах — процес, що триває вже не одне десятиліття. Середній клас, про який ідеться, виявився зажатим між двома потужними соціальними силами — багатим, зростаючим прошарком своїх країн і бідними із країн, що розвиваються, дешева робоча сила яких має конкурентну перевагу і працює на зміну соціальної стратифікації західних і незахідних суспільств. У міру насичення усіх сфер економічної діяльності, включаючи сферу послуг, кваліфікованою робочою силою освіта перестає бути визначальним чинником диференціації заробітних плат.

На розшарування людей за рівнем доходів дедалі більший вплив справляє вдача, сімейне походження, особисті зв'язки, стартові умови, які кращі у вихідців з багатих сімей; знайомство з «правильними» людьми; доступ до тих, хто приймає рішення.

Соціальна нерівність буде і надалі продукуватися умовами і реаліями «нового капіталізму», в якому на верхніх щаблях перебувають багаті і надбагаті, які одночасно є найбільш високооплачуваними фахівцями і найбагатшими капіталістами.

Отже, природа нерівності, причини її виникнення та відтворення, соціально-економічні наслідки, вплив на розвиток економіки та суспільства — ці та інші аналогічні питання фундаментального значення були і залишаються в центрі наукових дискусій.

Висновки. Проблематика соціальної нерівності належить до числа так званих вічних проблем, які за всіх часів і народів хвилювали людство, і наполегливий інтерес до феномену нерівності не знижується, а навпаки, посилюється. І таке твердження не є перебільшенням. За нашим трактуванням, соціальна нерівність — це свого роду «родова травма» людських спільнот починаючи з найдавніших. Із покоління в покоління відтворюються природні і суспільні причини, які обумовлюють розвиток феномену нерівності, і так триває нескінченно.

Як теоретичні, так і прикладні аспекти нерівності, яка у суспільній практиці постає завжди або майже завжди як соціальна, належать до тих, вирішення яких розглядається завданням майбутнього. Утім на сучасному етапі ця проблематика настільки загострилася, що ставить під загрозу можливість стійкого розвитку як окремих національних економік і держав, так і глобальної економіки та соціуму загалом.

Тож усе це підводить до висновку, що економічна наука має піднятися до рівня не наздоганяльного, а випереджального впливу на забезпечення стійкого розвитку.

Уже на перших етапах зародження людських спільнот перед їх членами поставали непрості запитання, що стосувалися повсякденного буття, і серед них: чи виправданою є тяжка участь більшості населення та нерівний доступ до благ, що створюються? чи є нерівність у різноманітних проявах іманентним станом суспільного устрою? як досягти цивілізованих, прийнятних для більшості громад відносин, що підпадають під визначення справедливих? чи є участь гноблених, злидених природною, а якщо ні, то як її уникнути?

Ці вічні сумніви, роздуми, переконання, судження не втратили своєї актуальності й донині. Більше того, після так званих золотих часів 1970-х — 1980-х років, коли світовій спільноті вдалося досягти найбільш здорових соціально-трудових і загалом соціально-економічних відносин, настав період відкату від соціальних завоювань, поглибилися асиметрії в царині економічного і соціального розвитку, а проблема нерівності у різноманітних її проявах знову постала як одна з найболючіших у світовому вимірі.

Звернімо увагу на шлейф небажаних, загрозливих явищ і процесів, що їх продукує нерівність:

- зростання навантаження на системи оподаткування та соціального забезпечення як реакція на зростаючу бідність серед дедалі більшої частки населення;
- відкриті та латентні прояви соціально-політичного напруження в суспільствах абсолютної більшості країн;
- послаблення мотивації трудової діяльності у багатьох зайнятих у суспільному виробництві як наслідок відчуття соціальної несправедливості та неможливості самореалізації;
- зростання тіньового сектору економіки, в умовах якого неможливі досконалі соціально-трудові відносини та реалізація принципів гідної праці;
- продукування явищ, процесів, інтересів, за яких скорочується інвестування соціальних програм, від яких залежить розвиток людського капіталу абсолютної більшості населення;
- стиснення середнього класу — основи стабільності в державі та однієї з основних передумов стійкого розвитку;
- зниження обсягів попиту споживачів, що справляє негативний вплив на середньо- і довгостроковий економічний розвиток.

Резюмуючи, висловимо надію, що судження, ідеї, висновки, передбачення, які містяться у цій статті, сприятимуть формуванню нового мислення та опануванню мистецтва управління суспільним розвитком потенційними і реальними читачами, від яких прямо чи опосередковано, нині чи у перспективі залежатиме суспільне буття.

Наступні публікації з цієї проблематики будуть присвячені стану та тенденціям розвитку соціальної нерівності в Україні та визначенню стратегічних напрямів її подолання, приведення у суспільно прийнятні рамки.

Література

1. *Аристотель*. Политика: Соч.: в 4 т. Т.4. М.: Мысль, 1983. — С. 376-644.
2. *Бауман З.* Идет ли богатство немногим на пользу всем прочим? / пер. с англ. Н. Эдельмана. М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. — 162 с.

3. Библиотека Гумер-философия. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.gummer.info/Bogoslov/Philos/Platon>
4. Дитон А. Великий побег : Здоровье, богатство и истоки неравенства / Ангус Дитон ; пер. с англ. А. Гуськова. — М. : Изд-во Института Гайдара ; Фонд «Либеральная Миссия», 2016. — 368 с.
5. Изведать дороги и пути праведных: пехлевийские назидательные тексты. — М., Наука. — 1991.
6. Миланович Б. Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации / пер. с англ. Д. Шестакова. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. — 336 с.
7. Поннер К. Открытое общество и его враги. Т.1: Чары Платона. — М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. — 448 с.
8. Сакс Д. Цена цивилизации / Пер. с англ. А. Калинина; под ред. В. Ю. Григорьевой. — М.: Издательство Института Гайдара, 2012. — 352 с.
9. Alvaredo F., Atkinson T., Piketty T., Saez E. (2011). *The World Top Incomes Database*. Available at: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/en/news/the-top-incomes-database-new-website/>
10. Cingano, F. (2014). Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163, OECD Publishing. Available at: <http://dx.doi.org/10.1787/5jxrjncwxv6j-en>
11. Dorling, D. (2011). *Injustice: Why Social Inequality Persists*. Policy Press. Bristol, UK, 2010, 400 p.
12. *Focus on Inequality and Growth — December 2014*. OECD. Available at: <https://www.oecd.org/els/soc/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>
13. Hurun Global Rich List 2015. Available at: <http://www.hurun.net/en/hu-List.aspx?nid=1029>
14. Lakner, C. and Milanovic, B. 2013. Global Income Distribution : From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession. World Bank Policy Research Working Paper No. 6719. December. Available at: <https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6719>.
15. Lansley, S. «Inequality: the real cause of our economic woes», 2.08.2012. — Electronic resource. — Available at: <http://www.socialenterpriselive.com/section/comment/policy/20120802/inequality-the-real-cause-our-economic-woes>
16. Martin, S. Feldstein «Income inequality and poverty», National Bureau of Economic Research Working Paper 6770, 1998.
17. *Outlook on the Global Agenda 2015*. WEF. Available at: http://www3.weforum.org/docs/GAC14/WEF_GAC14_OutlookGlobalAgenda_Report.pdf
18. Ro:do:ryoku-cho:sa (sho:sai:shu:kei) 2014. So:mu-sho. [Labor Force Survey (detailed summary) 2014. Ministry of Internal affairs and Communications].
19. Ro:do:ryoku-cho:sa (tokubetsu cho:sa) 1984. So:mu-sho. [Labor Force Survey (special summary) 1984. Ministry of Internal affairs and Communications].
20. UN. *World Population Prospects: the 2012 Revision. Population Database*. Available at: <https://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>
21. Warner, J. «Scourge of inequality is getting worse and worse», Telegraph blog, 03.05.2001.

References

1. Aristotel' (1983), *Politika*: Soch.: v 4 t. T.4. [Politics: Comp: in 4 vol. Vol.4], Mysl', Moscow, Russia.

2. Bauman, Z. (2015), *Idet li bogatstvo nemnogim na pol'zu vsem prochim?* [Does the Richness of the Few Benefit us All], Izd-vo Instituta Gajdara, Moscow, Russia.
3. Biblioteka Gumer-filosofija, available at: <http://www.gummer.info/Bogoslov/Philos/Platon>
4. Diton, A. (2016), *Velikij pobeg : Zdorov'e, bogatstvo i istoki neravenstva* [The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality], Izd-vo Instituta Gajdara; Fond «Liberal'naja Missija», Moscow, Russia.
5. Izvedat' dorogi i puti pravednyh: pehlevijskie nazidatel'nye teksty, (1991). [To know the roads and paths of the righteous people. Pahlavi edifying texts], Nauka, Moscow, Russia.
6. Milanovich, B. (2017), *Global'noe neravenstvo. Novyj podhod dlja jepohi globalizacii* [Global inequality: A new approach for the age of globalization], Izd-vo Instituta Gajdara, Moscow, Russia.
7. Popper, K. (1992), *Otkrytoe obshchestvo i ego vragi. T.1: Chary Platona*. [The Open Society and Its Enemies Vol.1: The Spell of Plato], Feniks, Mezhdunarodnyj fond «Kul'turnaja iniciativa», Moscow, Russia.
8. Saks, D. (2012), *Cena civilizacii* [The Price of Civilization], Izdatel'stvo Instituta Gajdara, Moscow, Russia.
9. Alvaredo, F., Atkinson, T., Piketty, T. and Saez, E. (2011). The World Top Incomes Database. Available at: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/en/news/the-top-incomes-database-new-website/>
10. Cingano, F. (2014), Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163, OECD Publishing. Available at: <http://dx.doi.org/10.1787/5jxjncwvxv6j-en>
11. Dorling, D., (2011), *Injustice: Why Social Inequality Persists*, Policy Press.
12. Focus on Inequality and Growth — December 2014. OECD. Available at: <https://www.oecd.org/els/soc/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>
13. Hurun Global Rich List 2015. Available at: <http://www.hurun.net/en/hu-List.aspx?nid=1029>
14. Lakner, C. and Milanovic, B. (2013). Global Income Distribution : From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession. World Bank Policy Research Working Paper No. 6719. December. Available at <https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6719>.
15. Lansley, S. «Inequality: the real cause of our economic woes», 2.08.2012. — Electronic resource. — Access: <http://www.socialenterpriselive.com/section/comment/policy/20120802/inequality-the-real-cause-our-economic-woes>
16. Martin, S. Feldstein «Income inequality and poverty», National Bureau of Economic Research Working Paper 6770, 1998.
17. Outlook on the Global Agenda 2015. WEF. Available at: http://www3.weforum.org/docs/GAC14/WEF_GAC14_OutlookGlobalAgenda_Report.pdf
18. Ro:do:ryoku-cho:sa (sho:sai:shu:kei) 2014. So:mu-sho. [Labor Force Survey (detailed summary) 2014. Ministry of Internal affairs and Communications].
19. Ro:do:ryoku-cho:sa (tokubetsu cho:sa) 1984. So:mu-sho. [Labor Force Survey (special summary) 1984. Ministry of Internal affairs and Communications].
20. UN. World Population Prospects: the 2012 Revision. Population Database. Available at: <https://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>
21. Warner, J. «Scourge of inequality is getting worse and worse», Telegraph blog, 03.05.2001.

Стаття надійшла до редакції 18.06.17 р.